

Genus i Tove Janssons roman

Pappan och havet

Niko Antikainen
Helsingfors universitet
Nordiska språk
Pro gradu-avhandling
Handledare Beatrice Silén
Oktober 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Kotimaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author Niko Antikainen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Genus i Tove Janssons roman <i>Pappan och havet</i>			
Oppiaine – Läroämne – Subject Pohjoismaiset kielet			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Lokakuu 2017	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 59
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassa analysoidaan kahden hahmon sukupuolen muodostumista kirjailija Tove Janssonin romaanissa Muumipappa ja meri. Sukupuolta tarkastellaan hahmojen repliikkien avulla sekä tutkimalla tekstissä esiintyviä sukupuolittuneita diskursseja mm. Talbotin (2010) ja Litosselinin (2006) teorioita apuna käyttäen.</p> <p>Romaanista on ensin kerätty kaikki Muumimamma ja Muumipappa -hahmojen repliikit. Repliikkien pituutta, sanavalintoja, verbimuotoja, typografisia piirteitä ja sisältöä on sitten verrattu miesten ja naisten kielenkäytöstä tehtyihin tutkimustuloksiin. Sukupuolittuneita diskursseja on nostettu esiin repliikeissä esiintyneiden piirteiden avulla, mutta myös muuta kirjan kerrontaa apuna käyttäen.</p> <p>Analyysin perusteella Muumipappa ja Muumimamma ovat varsin perinteiset mies- ja naishahmot, kun heidän kielenkäyttöään ja käyttäytymistään vertaa sukupuolesta tehtyihin tutkimuksiin. Muumipappaa voidaan pitää mm. suojelevana, valtaa kaipaavana ja kaikkietävänä perheenpäänä, ja Muumimammaa puolestaan alistavana, muiden hyvää ajattelevana ja suojelevana kotiäitinä. Heidän kielenkäyttönsä eroavaisuudet ovat myös juuri sellaisia, joita on noussut esiin aiemmissa naisten ja miesten kieltä tutkivissa teoksissa: Muumipappa esimerkiksi káskee enemmän ja puhuu miehisiksi koetuista aiheista (meri, kalastus), kun taas Muumimamma tukee usein muita repliikeillään ja puhuu kukkien hoidosta. Hahmot eivät kuitenkaan ole täysin tyytyväisiä rooleihinsa, vaan pyrkivät niistä eri tavoin ulos.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords sukupuoli, sukupuolentutkimus, kieli, sukupuolittuneet diskurssit, diskurssianalyysi			

Innehållet

1 INLEDNING.....	5
1.1 Syfte och forskningsfrågor	6
1.2 Disposition	6
2 TERMER OCH TIDIGARE FORSKNING	8
2.1 Kön eller genus	8
2.2 Språkliga skillnader mellan kvinnor och män.....	10
2.3 Diskurser som identitetsskapare.....	14
2.4. Diskursanalys	19
2.5 Muminforskning.....	20
3 MATERIAL OCH METOD	22
3.1 Tove Jansson	22
3.2 Pappan och havet.....	23
3.3 Metod	24
4 ANALYS	26
4.1 Analys av replikerna.....	26
4.1.1 Form	26
4.1.2 Innehåll.....	29
4.2 Diskursanalys	34
4.2.1 Muminpappan: familjens överhuvud	34
4.2.2 Muminpappan: en allvetare.....	37
4.2.3 Muminpappan: en skyddande far och man	38
4.2.4 Muminpappan: en barnslig man.....	40
4.2.5 Muminpappan: en avlägsen, aggressiv och maktsökande far och man	41
4.2.6 Muminmamman: en omtänksam husmor.....	43
4.2.7 Muminmamman: en stödjande fru	45
4.2.8 Muminmamman: en undergiven kvinna	47
4.2.9 Muminmamman: en skrämmd kvinna med hemlängtan	49
4.2.10 Muminmamman: en tolerant och estetisk kvinna	51
5 DISKUSSION	53
6 SAMMANFATTNING	56
LITTERATUR	58

Tabeller och bilder

Tabell 1. Feminina och maskulina egenskaper enligt Talbot	12
Tabell 2. Feminina och maskulina egenskaper enligt Nikolajeva	12
Bild 1. Konceptet diskurs enligt Fairclough	15

1 INLEDNING

Att det finns två kön, man och kvinna, känns som en självklarhet för många, men i verkligheten är helhetsbilden om det kvinnliga och det manliga rätt komplicerad. Föreställningar om kön förändras ständigt, så vilka faktorer det är som egentligen avgör individens kön eller genus är inte så enkelt att definiera. Hur vi talar, gestaltar och klär oss, hurdana sociala kretsar vi hör till, vad vi jobbar med och vilka våra intressen är påverkar våra (köns)identiteter, och därtill också hur de andra uppfattar oss. Utöver de biologiska faktorerna skapar vi alltså vår kvinnlighet och manlighet delvis själva (se t.ex. Baker 2008:73).

Inom språkvetenskap och speciellt den feministiska språkvetenskapen har man forskat i hur språk skapar identiteter och påverkar våra föreställningar om den omgivande världen. Från och med början av 1900-talet har man försökt kartlägga hur femininitet och maskulinitet egentligen föds, speciellt genom språk. Den diskursanalytiska forskningen konstaterar att när vi talar om saker, exempelvis om kvinnor och män, förstärker vi ofta de uppfattningar som redan finns i samhället (se t.ex. Talbot 2010). Det betyder att vi konstruerar olika mänskliga roller genom språk - till exempel klassrummets tysta flickor finns som en grupp och ett fenomen delvis därför att vi talar om dem.

Den älskade konstnären Tove Jansson är nu kanske mer aktuell än någonsin. För ett par år sedan firades hennes hundraårsjubileum, och i år öppnas en fast utställning av hennes verk på Helsingfors konstmuseum. Jansson är också ett intressant forskningsobjekt när det gäller genus, eftersom hon själv bröt mot flera könsstereotyper: hon var väldigt jobborienterad och levde i ett parförhållande med en kvinna, vilka båda var rätt ovanliga drag för kvinnor under största delen av hennes livstid. Jag vill i denna avhandling utreda hur kön eller genus konstrueras i Janssons roman *Pappan och havet*. Jag koncentrerar mig särskilt på två huvudfigurer i romanen: Muminpappan och Muminmamman. Moderskap och faderskap är roller som starkt förknippas med kön, men jag försöker reda ut vilka andra faktorer som påverkar i hur vi uppfattar Muminmamman som kvinna och Muminpappan som man. Som forskningsmetod använder jag mig av diskursanalys, vilket innebär att jag kartlägger olika genusförknippade diskurser som uppstår i romanen. Det betyder att

jag ser på figurernas dialoger och själva berättelsen och redogör för vilka saker de säger och gör som får oss att tänka på genus.

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna avhandling är alltså att undersöka två huvudkaraktärers genus i Tove Janssons roman *Pappan och havet* – Muminmamman och Muminpappan. Varför jag valt att studera just dessa karaktärer och just i denna bok går jag närmare in på senare i avhandlingen (se kapitel 3). Mina forskningsfrågor är följande:

1. Hur kommer Muminmammans och Muminpappans genus fram i replikerna?
2. Hurdana genusförknippade diskurser kan man upptäcka kring Muminmamman och Muminpappan?

Det har gjorts flera undersökningar om kvinnors och mäns olika språkbruk (se t.ex. Talbot 2010, Baker 2008, Litosseliti 2006) som visar att det faktiskt finns, eller åtminstone har funnits, vissa språkliga skillnader mellan män och kvinnor. Därför blir det intressant att se om det finns några skillnader i sättet hur Muminmamman och Muminpappan talar och tänker, och om skillnaderna beror på karaktärernas genus.

Den andra forskningsfrågan ser mer generellt på hur det skrivs om Muminmamman och Muminpappan. Där inkluderas både replikerna och allt annat som händer i texten – vad karaktärerna gör, hur de gör det, hur de beskrivs och så vidare. Jag försöker alltså få reda på hurdana diskurser om manlighet och kvinnlighet det uppstår i romanen.

1.2 Disposition

Jag inleder avhandlingen i kapitel två med att presentera tidigare forskning inom feministisk språkvetenskap och med att klargöra teori som ligger bakom den här undersökningen. Skillnaden mellan begreppen kön och genus är väsentlig för att förstå vad det hela i denna avhandling handlar om, och därtill berättar jag hurdana resultat man har kommit fram till när man har forskat i de språkliga skillnaderna mellan kvinnor och män. Jag definierar begreppet diskurs, berättar hur diskurser och språk skapar och formar identiteter och därmed också könsstereotyper, och klargör

allmänt hur diskursanalys fungerar som forskningsmetod. Slutligen gör jag ett kort överblick över tidigare muminforskning.

Efter teoridelen presenterar jag mitt forskningsmaterial och arbetsmetoden i kapitel tre, vilket följs av själva analysen och diskussionen i kapitlen fyra och fem. Slutligen drar jag samman undersökningen och funderar på den möjliga framtida forskningen i det sista kapitlet.

2 TERMER OCH TIDIGARE FORSKNING

Denna undersökning går ut på att kartlägga hur genus uppstår i forskningsmaterialet, och därför börjar jag det här kapitlet med att definiera vad genus egentligen innebär. Sedan presenterar jag när och hur man överhuvudtaget har lagt märke till att det finns några särskilda drag som särskiljer det manliga språket från det kvinnliga, och hurdana dessa drag är eller har varit. Efter detta definierar jag begreppet diskurs och berättar vilken betydelse diskurserna har i utformningen av identiteter, och därmed också könsbilden eller genustillhörigheten. Sedan följer en överblick över diskursanalys som arbetsmetod, och slutligen berättar jag kort om tidigare muminforskning.

2.1 Kön eller genus

Även om några använder begreppen kön och genus för att syfta på precis samma sak, och vissa språk (t.ex. finskan och franskan) inte ens har egna begrepp för att särskilja dessa två fenomen, har begreppen från och med andra halvan av 1900-talet fått sina egna helt särskilda betydelser speciellt inom feministisk och lingvistisk forskning (Talbot 2010:7). Enligt dagens uppfattning definieras kön av individens biologiska drag, alltså skillnaderna som finns mellan kvinnans och mannens anatomi och fysiologi. Kön är också någonting som är antingen eller – när det gäller kön är man antingen man eller kvinna, det går inte att vara mer eller mindre man eller mer eller mindre kvinna. Könet är också någonting oföränderligt (eller har åtminstone tidigare varit, även om dagens läkarvetenskap har gjort små ändringar i detta). (Litosseliti 2006:10.) Svenskan gör ingen skillnad mellan engelskans *male/female*, vilka syftar på individens biologiska kön, och *man/woman* vilka syftar på genus. Båda två koncepten kallas i svenskan för *man* och *kvinna*, vilket ibland kan försvåra förståelsen av fenomenen.

Genus däremot är någonting socialt konstruerat – någonting inlärt, som byggs upp av individerna själva inom olika kontexter (Talbot 2010:7). Begreppet inkluderar alla våra uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt. Till skillnad från könet ses genuset som ett lineärt koncept med feminin i ena ändan och maskulin i den andra. Man kan alltså vara mer eller mindre feminin eller maskulin. (Talbot 2010:8.) Också

i motsats till kön är genus någonting som förändras – i en kontext kan en och samma individ agera mer feminint eller maskulint än i en annan kontext, och dessutom varierar uppfattningarna om feminint och maskulint mycket mellan olika samhällen (Litosseliti 2006:11).

Kön och genus är kopplade till varandra i det avseendet att de som är män till sitt kön förväntas bete sig maskulint och kvinnor däremot feminint (Baker 2008:4). Särskilt enligt äldre forskningstraditioner och ofta också enligt folkligt språkbruk beror individernas feminina eller maskulina drag, alltså deras genus, direkt på deras biologiska kön (se t.ex. Litosseliti 2006:11 eller Talbot 2010:10). Populära påståenden är till exempel att kvinnor är känsligare och har starkare läggning för (barn)skötsel eller att män är aggressivare och aktivare av biologiska skäl. Inga undersökningar har ändå kunnat bekräfta sådana påståenden (Talbot 2010:8). Att anta att männens och kvinnornas beteende bero på biologi kan vara farligt, om man på det sättet hindrar individernas individuella behov och läggningar från att förverkligas. Manlighet och kvinnlighet förstås också på så många olika sätt runtom i världen, också mellan olika generationer och tider och även mellan individer, att det hindrar oss från att förknippa kön och genus (Litosseliti 2006:10). Om genus var direkt beroende av biologin, skulle ju alla individer runtom i världen och oavsett generation tänka om manlighet och kvinnlighet på samma sätt (Talbot 2010:8).

Moderna lingvistiska och feministiska forskare har övergett tanken om att genus skulle härstamma från individens biologi, utan är allt mer av den åsikten att det är en social konstruktion (se t.ex. Talbot 2010 eller Litosseliti 2006). Denna åtskillnad mellan kön och genus är väsentlig i min avhandling, eftersom jag vill undersöka hur just genus uppstår i mitt material. Jag är alltså intresserad av de kulturella och sociala uppfattningar som finns bakom orden i texten. Lingvisten Paul Baker, som har forskat mycket i sexuella minoriteter och transsexuella, konstaterar (Baker 2008:5) att även den moderna uppfattningen om genus är ändå i någon mån bara en förenkling av verkligheten. Enligt honom fungerar den lineära bilden av feminint-maskulint bara till en viss punkt, men hur ska man definiera genuset hos folk som t.ex. varken har feminina eller maskulina egenskaper (eller kan man dela in alla egenskaperna i maskulint/feminint?), eller individer som bär ungefär lika mycket feminina och maskulina drag? Jag lämnar ändå dessa frågor åt andra forskare och

koncentrerar mig i denna avhandling på den traditionella om än förenklade lineära synen på genus.

2.2 Språkliga skillnader mellan kvinnor och män

En av de första undersökningarna om språkskillnader mellan kvinnor och män, och den som lyfte fram idéer som delvis lever kvar ännu idag, var Robin Lakoffs *Language and Woman's Place* som gavs ut 1973. Hon var den första som menade att kvinnorna och män har två helt skilda språk. Det kvinnliga språket var enligt henne osäkrare, svagare men också artigare än det manliga. Lakoffs undersökning borrhade sig in i mycket små detaljer när hon drog skillnader mellan män och kvinnor – hon konstaterade till exempel att kvinnor har flera ord för färger, har stigande intonation och använder mera sådana adjektiv som har med känslor att göra. En kuriositet är också att enligt hennes undersökning har kvinnor ingen humor: de kan varken berätta eller förstå skämt. På det hela taget är det kvinnliga språket bristfälligt och underordnat det manliga enligt henne. Lakoffs undersökning har blivit kritiserad stort inte minst på grund av att den inte baserar sig på någon mätbar data utan bara på hennes egen språkkänsla. Många av hennes tolkningar har också sagts vara bristfälliga eller rentav felaktiga. Därför ska man kanske inte se *Language and Woman's Place* som en undersökning om kvinnornas faktiska språkbruk, utan hellre som en skildring av folkliga föreställningar om det kvinnliga språket. (Edlund et al 2007:65.)

Trots sina påfallande brister inspirerade Lakoffs verk många andra forskare att sätta sig in i den feministiska språkvetenskapen. Hennes påståenden testades med hjälp av empiriska data, och även om flera av hennes resultat inte konstaterades stämma var det vissa drag som fick åtminstone någorlunda bekräftelse. Talbot (2010:61) har granskat kvinnors och mäns berättande, och konstaterar med hjälp av ett exempel hur samma berättelse blir mer känsloladdad när den berättas av en kvinna och mer handlingsorienterad när den berättas av en man. Fishman (1983) har undersökt makors och makars samtal med varandra, och kommit fram till att det är kvinnor som måste hålla samtalen i gång, medan män ändå kontrollerar dem. Några drag som uppstod i samtalen var att kvinnor ställer tre gånger så många frågor som män (för att få männen att delta i diskussionen), de använder mera *minimala responser* dvs. intresserade lyssnarljud som ”mmm”, ”ja”, och mera fraser för att få uppmärksamhet,

som ”Vet du vad?” Ändå när det gäller ämnen som diskuteras var det mer sällan kvinnornas val för ämnet som blev ett ämne för diskussion, medan männens ämnen diskuterades varje gång de bara blev framkastade, tack vare kvinnornas sed att stödja samtalen. Enligt Fishman var detta bara ett bevis på en större social obalans i interaktionen mellan kvinnor och män.

Enligt Talbot (2010:87) tyder flera undersökningar på att kvinnor faktiskt är artigare än män: de behärskar flera olika artighetsstrategier och använder dem mera. Hennes tolkning är att eftersom relationer mellan män enligt vissa undersökningar ofta är mer hierarkiska än mellan kvinnor, och deras sociala umgänge är färgat med maktsökande, kan män tolka artighet, som till exempel komplimanger, som hotande. Den som ger komplimanger kan tolkas försöka få makt över mottagaren, och för att undvika konflikter undviker män då helt enkelt att ge komplimanger. Mannens maktsökande karaktär förstärks också av Ochs och Taylors undersökning (1992) om samtal där mor, far och barn är inkluderade. Enligt den är det mödrar som oftast introducerar dvs. börjar diskussionen (t.ex. ”Hur gick det i skolan?”), men fäder är de som är primära mottagare av barnens berättelser och har således makten att kommentera och värdera berättelser (Ochs och Taylor 1992:320).

Problem med många undersökningar som försökt skildra språkliga skillnader – också dem som presenterats här – är att deras material består av väldigt små data. De flesta är fallstudier där forskningsobjekten är några individer eller par. Det har ändå gjorts också några korpus-baserade undersökningar. (Baker 2008:45). Rayson et al. (1997) har använt en del av *the British National Corpus*, vilken bestod av ca fyra miljoner ord, och kommit fram till bland annat att kvinnor tar flera talturer och talar längre tid än män, män använder flera svärord, siffror och vardagligt språk, kvinnor använder flera personliga pronomen och egennamn medan män använder flera artnamn. Baker (2008:46) nämner en undersökning där man granskade *International Corpus of English* och fick fram likartade resultat: kvinnor använder flera personliga pronomen, men också predikativa adjektiv och adverb. En undersökning om språkets semantiska domäner har gjorts av Schmid (2003) med hjälp av *British National Corpus* som bestod av 10 miljoner ord. Där kom det fram att kvinnor talar mera om färger, hem, mat och dryck, kropp, hälsa och andra människor, medan män talar mera om arbete, datorer och idrott. Han konstaterar ändå att detta resultat inte nödvändigtvis representerar någon märkvärdig skillnad i intressen mellan män och kvinnor, utan

snarare är en följd av kvinnornas och männens sociala roller under tiden då korpusen har samlats in – data samlades in på 1990-talet, då många brittiska kvinnor stannade hemma och tog hand om barn medan männen jobbade utanför hemmet.

Som redan dessa några undersökningar visar beskrivs det kvinnliga och det manliga språken ofta som motsatspar. Kvinnospråket är känsloladdat medan männens språk är handlingsorienterat, kvinnorna talar om hem medan män om jobb, kvinnor använder egennamn medan män artnamn, och så vidare. Denna motställning syns inte bara i språket som kvinnor och män använder, utan också i språket som används *om* kvinnor och män. Man brukar ofta beskriva kvinnor och män på olika sätt. Enligt Talbot (2010:105) kan man indela några egenskaper i maskulina och feminina på följande sätt:

Tabell 1. *Feminina och maskulina egenskaper enligt Talbot*

feminint	maskulint
sympati	problemlösning
strävan efter samförstånd	informerings
lyssnande	föreläsande
privat	offentlig
gemenskap	status
stödjande	oppositionell
intimitet	självständighet

Också Nikolajeva (2005:149) sorterar några egenskaper i motsatspar enligt följande:

Tabell 2. *Feminina och maskulina egenskaper enligt Nikolajeva*

feminint	maskulint
vacker	stark
våldsfri	våldsam
känslig	okänslig
undergiven	aggressiv
generös	tävlande
sårbar	skyddande
beroende	självständig

Talbots indelning visar främst hur många av de kvinnliga egenskaperna strävar efter att inte skapa konflikter och att förhålla bra relationer till andra (t.ex. sympati, gemenskap, stödjande, lyssnande osv.) medan de manliga egenskaperna ofta har med mannens eget ego att göra (självständig, stark, status, oppositionell). Nikolajevas indelning avslöjar delvis liknande saker: kvinnor försöker undvika konflikter och är mer beroende av andra (undergiven, våldsfri, generös, beroende) medan män inte är rädda att tävla och visa aggression.

Det är ändå på sin plats att fundera, om man lägger alltför stor fokus på skillnader? Canary och Hause (1993:140) har sett på flera undersökningar om språkbruket mellan kvinnor och män, och konstaterar att skillnaderna är små och inkonsekventa – ca en procent av variationen är avsevärd, och den kunde ofta förklaras också med andra parametrar. Också Hyde (2005) som har granskat 46 undersökningar om den sociala interaktionen mellan kvinnor och män betonar att enligt undersökningarna är kvinnor och män mer lika än olika. Hon konstaterar också att det kan vara farligt att koncentrera sig mycket på skillnader – oberoende av om skillnaderna är verkliga eller inte – för att det kan leda till en självuppfyllande profetia. Till exempel om kvinnor tror att de är sämre på matematik kan de undvika vissa branscher bara på grund av det.

Ett annat problem med att skildra språkliga skillnader på basis av genus är att det är svårt att visa kausalitet bakom vissa drag. Genus i sig är redan ett komplex fenomen som hänger nära ihop med ålder, social klass och status samt kultur, så vilken av dessa som ligger bakom en viss företeelse är svårt att bevisa. Dessutom är de flesta undersökningarna, också de som presenterats ovan, gjorda om vita, engelskspråkiga medelklasskvinnor och -män. (Talbot 2010.) Hur bra de går att generalisera till att gälla till exempel nordbor är oklart.

Slutligen pekar Litosseliti (2006:37) att även om syftet med den feministiska lingvistikens tidigare har varit att påpeka skillnader mellan kvinnor och män så att man eventuellt kunde jobba bort dem, är attityden bland forskare idag annorlunda. Nu är syftet framförallt att se skillnader mellan individerna och inte bara mellan genus, och istället för att sätta mera värde på vissa drag än andra se skillnaderna som en positiv sak.

2.3 Diskurser som identitetsskapare

Som nämnts tidigare är feministiska forskare idag mera intresserade av hur genus byggs upp istället för att leta efter språkliga skillnader mellan män och kvinnor. Enligt forskare är genus en social konstruktion som skapas i interaktionen mellan människor (Litosseliti 2006:10). Språk spelar ju en viktig roll i den mänskliga interaktionen, och när det gäller språk som skapare av sociala konstruktioner talar man ofta om *diskurser*.

När det handlar om saker som enligt bondförstånd känns som självklara fakta, dvs. saker som ”nu är det bara som det är” och motiveras med tradition, biologi eller vad som helst, så är det fråga om diskurser. (Baker 2008:91) Begreppet kan ändå definieras på lite olika sätt beroende på användarens syften. Enligt lingvister som forskar i fonologi och morfologi syftar diskurs oftast på språksekvenser som är längre än en mening. Däremot när man sysslar med pragmatik eller diskursanalys, vilket jag också kommer att göra i denna avhandling, brukar man förstå diskurs som ”språklig interaktion i en viss social situation”(Talbot 2010:118). Diskurser är någonting som känns självklart och naturligt, även om de egentligen inte baserar sig på naturen eller biologin utan på samhällets ideologier och tradition. De är sätt att tala om saker. Talbot (2010:119) ger ett exempel: De som jobbar med medicin agerar inom en medicinsk diskurs. När de talar om sjukdomar, till exempel hysteri, finns allt det man tidigare fått veta om sjukdomen kristalliserat i ordet hysteri, ett ord som i sig är betydelselöst, men som får betydelse av diskursen bakom det. Diskurserna förändras också med tiden: idag är hysteri inte längre en officiell term för en sjukdom, men ordet lever kvar kanske inom andra diskurser. Litosseliti (2006:48) påpekar att vi kommer in i diskursernas värld genast när vi föds: ”det är en flicka/pojke” är vanligen en av de första meningarna som sägs när ett barn föds. Från och med det talas det annorlunda om barnet beroende på om det är en flicka eller en pojke.

Fairclough (1992:73) presenterar konceptet bakom begreppet med en följande bild:

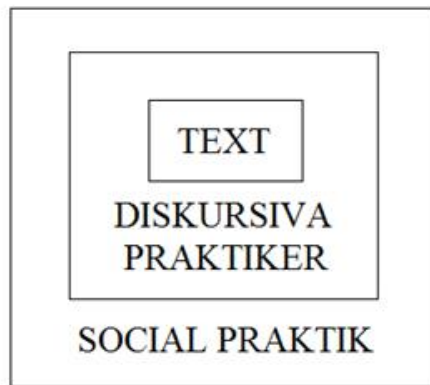

Bild 1. Konceptet diskurs enligt Fairclough

En diskurs innehåller alltså tre dimensioner, därav text finns i centrumet. Text i denna modell tyder på endast textens formella drag, dvs. grammatik, vokabulär och så vidare. Dessa drag representerar hur texten blev producerad – alltså hur man har skrivit eller sagt den. De påverkar också mottagarens möjligheter att läsa eller höra texten. Hur en mottagare läser eller hör texten beror på de verktyg hon har för att tolka den – kan man till exempel inte språket som texten är skriven på blir tolkningen antagligen bristfällig. (Talbot 2010:122)

Text är en del av diskursiva praktiker och finns således inom dem i modellen. Dimensionen diskursiva praktiker innehåller både texten och textens skapar- samt tolkningsprocess. Ett exempel som Talbot (2010:123) ger är de engelska orden 'seller' (*försäljare*) och 'cellar' (*källare*). De uttalas på samma sätt, men det orsakar troligen inget problem i tolkningen t.ex. för en börsmäklare inom sitt jobb, eftersom han eller hon är en del av en diskurs där det hör till att tala om försäljning osv. Denna diskurs i börsvärlden utesluter den andra tolkningen, vilken däremot kan vara den primära när börsmäklaren gör en renovering av sin källare och är engagerad i en annan diskurs.

Den tredje dimensionen i modellen är social praktik, vilket framhäver den sociala interaktionens roll i skapandet av en diskurs. Diskurser finns inte av sig själva, utan de skapas av folk i vissa sociala kontexter och i en viss tid i historien. Därför när man analyserar diskurser måste man vara medveten om hur samhället och tiden där de är födda har sett ut, och hurdana sociala konstruktioner det har funnits. Både den

omedelbara kontexten och samhället omkring har betydelse för födelsen av diskurser. (Talbot 2010:123)

Diskurserna skapas under långa tidsperioder, och dessa skaparprocesser färgas av maktspel: det hör till diskursens anda att vissa individer har mer makt, eller ”auktoritet”, att säga och tala sanningar och på det sättet utforma diskursen än andra (Talbot 2010:120). Till exempel på 1700-talet när befolkningmängden i flera länder växte kraftigt föddes en ny slags diskurs runt sex. Det börjades tala mer om sexets förhållande till äktenskap, olika former av sex osv. I denna diskurs hade kyrkan mycket prestige, så kyrkliga aktörer hade makten att definiera vad som var tillåtet sexuellt beteende och vad som var inte. (Foucault 1990:25) I medicinsk diskurs har däremot läkare och andra experter makten att bilda diskursen.

Inom diskursteorier talas det om *subject positioning* (subjekt placering), vilket betyder att när vi engagerar oss en diskurs tar – eller *får* – vi samtidigt en viss position, alltså social roll (Talbot 2010:124). Eftersom man ofta engagerar sig i flera diskurser inom en kort tid eller även samtidigt, kan dessa roller också vara motstridiga. Ta till exempel diskursen för en kvinna: att vara kvinna i familjen eller att vara kvinna på arbetsplatsen innehåller olika drag och förväntningar. Dessa positioner, roller eller identiteter, hur man än vill kalla dem, varierar mycket under individens livsperiod. De skapar oss, men vi skapar också dem. (Talbot 2010:124)

Diskurser har en märkvärdig inverkan på våra identiteter. De definierar i stort sett vad vi kan säga och hur vi kan agera inom olika diskurser, som mammor och pappor, patienter och läkare, elever och lärare och så vidare. Hur vi talar om till exempel studerande och själva agerar som studerande upprätthåller diskursen om studerande. Vi är ändå inga viljelösa robotar som skapas av andra, utan vi deltar själva i skaparprocessen, och därför är det också möjligt för oss att bygga om diskurser. (Talbot 2010: 125.) Bucholtz (1996:276) ger ett exempel på detta. Hon analyserade en amerikansk paneldiskussion på teve år 1992, där deltagare diskuterade om några polisars brutala anfall mot en svart man. Enligt Bucholtz är paneldiskussion som genre någonting mitt emellan intervju och samtal. I paneldiskussionen i fråga utmanade ändå två kvinnor som deltog i diskussionen moderatorns intervjuande stil och började själva föra diskussionen mot ett håll mer likt ett vanligt, informellt samtal genom att fråga av varandra, att ge minimala responser och att använda andra

drag som karakteriserar ett informellt samtal. På det här sättet bearbetade de diskursen för en paneldiskussion till en form som passade dem bättre.

För att summera vad diskurs är för något nämner jag de fem viktigaste dragen av en diskurs, vilka enligt Litosseliti (2006:48) är allmänt godkända av forskarsamhället. För det första är diskurser identifierbara och meningsfulla. Det betyder att språkbrukare känner igen diskurser och diskurserna har också inverkan på dem. För det andra kan diskurser stödja varandra, eller sedan kan de också tävla med varandra eller till och med skapa en konflikt. Ett exempel på diskurser som kan tävla med varandra är moderskapets två olika diskurser: den dominerande moderliga diskursen där mödrar vill berätta vidare sina positiva känslor för och sin stolthet över sina barn, och den konkurrerade diskursen där mödrar berättar om sina negativa erfarenheter av sina barn.

För det tredje representerar och konstituerar diskurser våra tankar. Som nämnt tidigare är diskurser inte bara representanter av våra tankar och idéer om världen, utan de ”säger högt, upprätthåller, konstituerar, omdefinierar, förhandlar och även motsätter sig våra idéer” (Litosseliti 2006:49). Fjärde synpunkten är att diskurser är ideologiska och genom dem förverkligas sociala maktförhållanden. Till sist nämner Litosseliti att diskurser existerar i relation till andra diskurser. Till exempel för att det kan finnas en feministisk diskurs måste det finnas diskurser om mäns dominans i arbetslivet, diskursen om manlighetens kris relaterar till pojkarnas dåliga prestationer i skolan osv. Diskurser finns inom varandra, vissa diskurser motsätter sig varandra och vissa är i kausal relation till varandra. De kan också finnas i olika ”nätformationer” där flera diskurser anknyter sig till varandra och definierar olika sidor av ett och samma fenomen. (Litosseliti 2006:50.)

Sådana diskurser som har med genus att göra kan kallas för *genus-förknippade diskurser* eller *genus-skapande diskurser* (Litosseliti 2006). Som nämnt tidigare sätter diskurserna oss i en viss roll, men genom att vi också själva medverkar i hur diskursen ser ut är vi också aktiva aktörer. Enligt flera forskare blir individens genus på samma sätt som många andra identitetsdrag synligt genom diskurs. Det talas om att *utföra* sitt genus. (Litosseliti 2006:62) Diskurser som på något sätt har med genus att göra kallas för *genus-förknippade* därför att de säger någonting om den verkligheten där kvinnor och män anses vara olika och där det talas olika om dem. Genus-

skapande är de däremot därför att samtidigt som människor som engagerar sig i en viss genus-förknippad diskurs konstaterar hur tillståndet är upprätthåller eller skapar de diskursen gång efter gång, alltså på detta sätt bygger de upp eller skapar genuset. (Litosseliti 2006:58)

Eftersom diskurser också handlar om makt kunde man tro att det är män som upprätthåller diskurser om mannens övermakt över kvinnor till exempel inom vissa arbetsbranscher, men enligt Litosseliti (2006:58) kan kvinnor lika bra som män producera sexistiska diskurser som upprätthåller mannens makt, och män kan lika sannolikt som kvinnor efterfölja feministiska diskurser. Den mest allmänna genus-förknippade diskursen är den om genuskillnader (Litosseliti 2006:59): att det överhuvudtaget finns två kön, eller genus, och att dessa två är olika. Därifrån kan man gå djupare inåt och hitta mer preciserade diskurser om till exempel genusets roll i arbetslivet, moderskap och faderskap, flickor och pojkar som skolelever och så vidare. Baker (2008:96) påpekar att folk lär sig olika genus-förknippade diskurser redan från en mycket tidig ålder. Sagor, barnprogram, leksaker och kläder presenterar alla pojken och flickan på olika sätt. Denna traditionella barnvisa är ett bra exempel på detta:

Vad är små flickor gjorda av? Socker, blommor, ingefära och kanel. Det är små flickor gjorda av.
Vad är små pojkar gjorda av? Sniglar, grodor och hundvalpssvansar. Det är små pojkar gjorda av.
(Opie & Opie 1997)

I skolvärlden känner många igen diskursen om klassrummets tysta och snälla flickor eller ”pojkar är pojkar”-diskursen, som tillåter pojkar mera utrymme och frihet i klassrummet. (Baker 2008:97) Även om många av sådana här diskurser konstaterats medföra negativa följder särskilt för kvinnor (Litosseliti 2006:82–83) upprätthålls de ändå av båda män och kvinnor.

Ovan har jag presenterat vad begreppet diskurs i huvuddrag innebär och hur den påverkar våra identiteter och speciellt vår genustillhörighet. I nästa avsnitt berättar jag hur man utför diskursanalys och vad man egentligen försöker åstadkomma med en sådan.

2.4. Diskursanalys

Diskursanalysens primära syfte är att avslöja att aspekter, som verkar självklara och naturliga delar av det vardagliga mänskollivet, egentligen är socialt skapade system och tankesätt. Med hjälp av metoden eftersträvar man att förstå vilken betydelse språk och olika maktförhållanden har vid tillkomsten av dessa tankesätt. (Talbot 2010:117.)

”Det finns ingen ordbok om diskurser” konstaterar Sunderland (2004). Att hitta och definiera diskurser är alltid en tolkningsfråga: där var jag ser en viss slags diskurs kan någon annan se en annan diskurs (Baker 2008:94). Det går ändå inte för en forskare att bara bestämma sig se vissa diskurser, utan diskursanalys som metod kräver en viss systematik. För det första, ju oftare man stöter på ett visst sätt att tala om en viss sak, likadana motiveringar och argument, desto tydligare visar sig diskursen. Systematiska och ideologiska uttalanden i en viss kontext är ett klart tecken på en diskurs. (Mills 1997:17). Därför är det på sin plats, när man analyserar en text, att jämföra sitt material med likartade texter – texter som är producerade under samma tid, i likadana samhällen osv. (Baker 2008:95)

För det andra är diskursen aldrig synlig i sin helhet – det är inte möjligt att hitta en texthelhet som representerar en diskurs i sin helhet. Det finns bara spår av diskursen, vilka finns i människornas språkbruk och det är just dessa spår som gör diskurserna synliga. (Baker 2008:95.) Jag presenterade tidigare Faircloughs modell om diskursens tre dimensioner (se s.10) enligt vilken man kan analysera diskurser. På den första nivån, text, kan man se på lingvistiska strukturer i texten: avslöjar till exempel metaforer, nominalisering eller användning av pronomen några bakomliggande tankesätt? På den andra nivån av diskursiva praktiker kan man fundera på textens skaparprocess: vem är det som har skapat texten och varför? Vad har man försökt uppnå med den, och vilken är (den tänkta, verkliga eller ideala) publiken texten ska tilltala? På den tredje, sociala nivån är det väsentligt att studera hur folk har eller kan ha tolkat texten, hurdan inverkan den har haft och hur den relaterar till andra texter och uppfattningar i samhället nu och i historien. (Baker 2008:95.)

När man studerar diskurser i fiktiva texter, vilket jag alltså kommer att göra, ska man vara speciellt noggrann med att inte blanda ihop fiktiva karaktärer med verkliga människor. Till exempel replikerna i en roman representerar endast författarens uppfattning om vad de olika karaktärerna kunde säga – karaktärernas möjliga förebilder i det verkliga livet kan i själva verket agera på ett helt annat sätt. Man ska alltså inte dra alltför klara slutsatser om hur t.ex. kvinnor och män betar sig på basis av fiktiva texter, även om de nog kan säga någonting om de uppfattningar som råder i samhället. (Baker 2008:94.)

En annan stötesten för en forskare som jobbar med diskursanalys kan vara att koncentrera sig bara på sådana språkliga drag som intresserar en eller bekräftar ens hypotes. Detta är en orsak till att många feministiska forskare tidigare har rapporterat endast om språkliga skillnader mellan olika genus: de har märkt den rådande obalansen mellan kvinnor och män på många livsområden, och velat se spår av detta också i språket. Likheter, som överträffar olikheterna mångfaldigt, har ofta lämnats i skuggan. Det bästa sättet att undvika att göra forskning av detta slag är, som nämnts redan tidigare, att ha ett så stort jämförelsematerial som möjligt. När man jämför en text med flera andra och sitt resultat med andra forskares resultat, blir det tydligare om ett talesätt är bredare spritt, alltså en diskurs, eller bara ett enskilt fall. En diskursanalytiker måste också explicit konstatera att det bara är fråga om hans eller hennes tolkning – andra tolkningar kan också finnas. Till en bra diskursanalys hör ändå att hitta så många möjliga tolkningar, dvs. diskurser i en text som möjligt. (Baker 2008:102)

Efter denna genomgång av allmänna principer och potentiella problem vid diskursanalys redogör jag mer exakt för hur jag själv genomfört min analys i kapitel 3.3.

2.5 Muminforskning

Muminböckernas stora framgång har gett upphov till mycket forskning om både muminböckerna och själva Tove Jansson. Det har skrivits flertals biografier samt andra mer eller mindre vetenskapliga texter redan från och med 1950-talet. Några av de första var Lars Bäckströms uppsatser *Att vara muminsinnad* och *Uppfostringslära*

i muminvärlden från 1958. Svenska Boel Westin har blivit känd som en Tove Jansson expert och har skrivit flera vetenskapliga texter om Janssons verk, en av dem hennes doktorsavhandling *Familjen i dalen* (1988). *Familjen i dalen* är en litteraturvetenskaplig avhandling om hela muminvärlden samt Tove Jansson som författare, men den koncentrerar sig inte speciellt på romanen *Pappan och havet* och nämns därför bara kort här.

En mindre akademisk genomgång av mumimböckerna har skrivits av Glyn Jones (1984). Verket *Vägen från Mumindalen* beskriver alla muminböcker skarpsynt och säger om *Pappan och havet* bland annat att det är en roman om förändring och uppväxt. Enligt honom kan den läsas på flera olika sätt, men motstridigheten mellan Muminmammans och Muminpappans strävanden är tydlig. Verket tar ändå inte ställning till könsrollerna och vilken inverkan de har för karaktärernas beteende, och några andra undersökningar just ur den synvinkeln har inte tidigare gjorts. Sanne Sebastian Nilsson Lindbergs kandidatsavhandling (2010) tangerar samma ämne, men det finns tydligt ett behov för mer genusforskning om mumimböckerna.

3 MATERIAL OCH METOD

Jag inleder detta kapitel med att kort presentera författaren Tove Jansson med fokus på sådant som är intressant med tanke på den här avhandlingen. Därefter berättar jag om mitt material, romanen *Pappan och havet*, och till sist redogör jag i detalj för min analysprocess kommer att gå.

3.1 Tove Jansson

Denna redogörelse baserar sig på en biografi skriven av Tuula Karjalainen (2013).

Tove Jansson föddes i augusti 1914 i Helsingfors som första barn till ett svenskspråkigt konstnärspär. Pappan Viktor Jansson var en finlandssvensk skulptör och mamman Signe Hammarsten-Jansson en svensk grafiker och illustratör. Konst var alltid närvarande i familjens vardag: pappan skulpterade sina skulpturer, mamman illustrerade antingen frimärken eller bokpärmar, och alla av familjens tre barn började också jobba inom någon konstrelaterad bransch. Dynamiken i familjen var på så sätt speciell att ofta var det mamman Signe som fick underhålla hushållets ekonomi när Viktors mer konstnärliga strävanden inte förde mig sig bröd på bordet. Också barnen började jobba så tidigt som möjligt och hjälpte till där de kunde för att försörja familjen.

Tove Jansson upplevde sig själv först och främst som en bildkonstnär, men hon blev mest känd som skapare av Mumin. Mumin fick sin början någon gång på 1940-talet, och från och med det skrev Jansson nio romaner, fyra bilderböcker och tiotal serier om denna älskade flodhästliknande figur. Historierna handlar om en bohem och ändå lite borgerlig familj som oftast lever i lugn och ro men som hamnar i alla möjliga vardagliga och även mer fantasifulla äventyr. Interaktionen mellan de olika karaktärerna, och speciellt inom kärnfamiljen, där Muminrollet och hans mamma och pappa ingår, står ofta i fokus i berättelserna. Jansson har berättat att många av muminkaraktärerna har en förebild i hennes eget liv, till exempel Muminrollets mamma och pappa har fått stor inflytelse av hennes egna föräldrar.

Jansson var mycket flitig under sin levnad, och hon berättade vid flera tillfällen att arbete var den viktigaste saken i hennes liv. I sin ungdom sällskapade hon under vissa tidsperioder med olika män, men i ett skede konstaterade hon att hon aldrig skulle kunna leva sitt liv med en man eftersom de avgränsade hennes ambition. Jansson träffade ändå en kvinna, Tuulikki Pietilä, och med henne kunde hon följa sin passion och arbeta samt älska samtidigt. De var livspartners i 45 år tills Jansson dog i januari 2001.

Janssons liv var fyllt med starka och självständiga kvinnor som försörjde sig själva och inte gick med på att ställa sig i en roll där de levde i skuggan av män. Hon var själv aktiv karikatyrtecknare i tidningen Garm, där hon ofta kritiserade Nazityskland under andra världskriget, och hon deltog ivrigt i olika offentliga diskussioner i insändarspalter. Hennes homosexuella parförhållande var ingen hemlighet även om hon levde under en tid då homosexualitet fortfarande upplevdes som en sjukdom och även ett brott. Hon var en mycket offentlig person, men samtidigt lyckades hon hålla ett väldigt privat liv bara för sig själv (och för Tuulikki Pietilä) på deras lilla ö i den finska skärgården.

3.2 Pappan och havet

Pappan och havet är den nästsista av Janssons muminromaner och den är utgiven 1965. Romanen representerar en tid då hennes berättelser började påminna mer och mer om stilen i vuxenböcker – 1968 skrev Jansson också sin första vuxenroman, och under senare tid koncentrerade hon sig bara på dem.

Pappan och havet är en berättelse om uppväxt. I berättelsen reser Muminfamiljen samt deras adoptivdotter Lilla My på en liten ö någonstans långt borta, och träffar där en fiskare samt en slocknad fyr. Livet på ön går ut på att försöka få ljus på fyren och att ta reda på öns hemligheter. Det finns ett glo (en slags tjärn) som andas, en torftig skog som flyttar på sig och sjöhästar som besöker ön om natten. Senare kommer också den iskalla varelsen Mårran till ön, men Muminrollet får henne att bli varm bara genom att hålla henne sällskap. I en ny och lite skrämmande miljö måste karaktärerna lära sig att leva på ett nytt sätt med varandra och särskilt med sig själva. Muminrollet lär sig om ansvar, hans mamma övervinner hemlängtan och pappan får kämpa med känslor som föds av att misslyckas.

Jag valde att undersöka just denna bok därför att enligt min mening koncentrerar sig den här allra djupast av alla muminböcker på kärnfamiljens dynamik, och ger den mest djupgående beskrivning av karaktärernas känsloliv och interaktion.

Muminmamman och Muminpappan har stora roller i berättelsen, och med tanke på genus så är diskurserna av moderskap och faderskap starkt förknippade just med genus. Därför har jag valt att i min analys studera endast karaktärerna Muminmamman och Muminpappan. De är ungefär lika mycket närvarande i berättelsen och skapar således ett lämpligt jämförelsepar. Jag har valt att utesluta andra karaktärer eftersom de inte har så stora roller i boken och för att analysen således skulle ha en bra balans. Muminrollet är nog en av bokens huvudpersoner, men eftersom han är ett barn (som når puberteten) så är diskurserna kring honom lite annorlunda. Jag upplever inte Lilla My som en lika fullständig karaktär som Muminrollet, Muminmamman och Muminpappan, eftersom för det första har hon mindre utrymme i boken och för det andra får läsaren veta mindre om henne och hennes tankar än om de tre andra. Hon fungerar mer som en allvetande och kommenterande röst, som konstaterar vad som verkligen pågår på ön och påpekar saker som inte de andra karaktärerna eller läsaren kanske har märkt. Därför fungerar hon inte som ett lämpligt jämförelseobjekt för Muminrollet, så jag utesluter dem båda ur min analys.

3.3 Metod

Analysdelen delas i två delar i enlighet med forskningsfrågorna. I den första delen studerar jag Muminmammans och Muminpappas repliker. Jag har först plockat ut alla deras repliker dvs. uttalanden samt tankar där deras röst tydligt kan höras. Som repliker har jag räknat endast sådana tillfällen där det handlar om direkt anföring, och då utmärks repliken oftast av tillägg som ”sa han” eller ”hon tänkte”. Sådana tillfällen då berättaren beskriver indirekt vad karaktärerna tänker har jag inte inkluderat i replikanalysen (t.ex. *Familjen störde honom ibland, de kunde inte hålla sig till saken. Han undrade om andra pappor hade det likadant.*) I diskursanalysen inkluderas ändå också de. Med en replik menas en sammanhängande enhet som kan bestå av antingen en eller flera meningar. När enheten bryts av antingen de andras repliker eller av berättarens ord är repliken slut.

Jag har granskat repliker från olika synvinklar med tanke på eventuella skillnader och likheter, och haft som jämförelsematerial tidigare forskning om kvinnornas och männens språkbruk. Jag har sett till exempel på semantiska fält, replikernas längd, typologi, ordval och morfologiska drag.

I den andra delen har jag identifierat hurdana genus-förknippade diskurser det finns i texten som kan förknippas med Muminmamman eller Muminpappan. Genom att närma mig texten öppet och med så få i förväg genomtänkta förväntningar som möjligt har jag studerat, om Muminpappan och Muminmamman ofta presenteras på ett visst sätt i vissa situationer. När en tydlig tendens att visa karaktärerna på ett visst sätt har uppkommit har jag gett diskursen ett passligt namn. Med tanke på genus som undersökningens objekt har jag analyserat, om diskurserna kring Muminmamman och Muminpappan kan bero just på deras genus.

4 ANALYS

I detta kapitel presenterar jag analysen. Jag har delat in kapitlet i två underkapitel enligt forskningsfrågorna – i det första presenteras replikanalysen, och i det andra analyserar jag textens genusförknippade diskurser.

4.1 Analys av replikerna

Medan jag har analyserat karaktärernas repliker har jag delat in mina observationer i två grupper: 'form' och 'innehåll'. Jag redogör för resultaten i separata underkapitel enligt dessa grupper. I båda kapitlen analyserar jag både Muminmammans och Muminpappans repliker samtidigt, så jämförelsen av dessa två sker samtidigt som jag beskriver deras individuella drag.

4.1.1 Form

Replikernas längd

Antalet repliker för de båda karaktärerna är ganska lika, Muminpappan har drygt 200 repliker medan Muminmamman har nästan 180. Det som genast väcker uppmärksamhet är längden på Muminpappans repliker – de är betydligt längre än Muminmammans. När 27 stycken av Muminmammans repliker är minst fyra meningar långa är motsvarande antal 58 stycken för Muminpappans del. Dessutom är de flesta av Muminmammans 27 repliker precis fyra meningar långa, medan många av Muminpappans repliker kan vara flera meningar längre. Det här beror enligt mig på deras olika karaktärer: Muminpappans stil är rätt föreläsande, medan Muminmamman i många situationer bara lyssnar på sin man eller son. Muminpappan föreläser ofta om sina åsikter och tankar och också om olika fenomen som han tycker att de andra möjligtvis inte förstår, till exempel på det här sättet:

Långt därifrån. Det kan fortsätta att brinna under mossan, förstår du. I marken. Det kan ta timmar, till och med dagar, och så – plötsligt – voff! Slår elden upp på ett alldeles nytt ställe. Förstår du.

Detta är enligt Talbot en typisk rolluppdelning för kvinnor och män, alltså att män är föreläsande och kvinnor lyssnande (se tabell 1 på sidan 12). Däremot visade Rayson et al. (1997) i sin undersökning att kvinnor talar längre än män och tar flera talturer, men denna företeelse får inte stöd när det gäller Muminpappan och Muminmamman. En intressant detalj gällande replikernas längd är att Muminmammans repliker är längre när hon tänker än då när hon talar högt. Vad detta kan bero på funderar jag kring när jag presenterar resultatet av den andra forskningsfrågan.

Typografiska tecken

Muminpappans och Muminmammans sätt att tala är olika också på andra sätt vilket framgår bland annat av typografin. Muminpappans repliker slutar ofta med ett utropstecken – man kan hitta 84 stycken utropstecken i hans repliker, medan i Muminmammans repliker finns det bara 27 stycken. Med ett utropstecken uttrycker Jansson olika saker: det kan handla bland annat om högre volym, upphetsning eller iver. För Muminpappans del verkar det oftast handla om antingen iver eller irritation. Ibland när han talar till sin familj verkar han irriterad och då används det utropstecken:

Men begriper du inte, jag är fyrvaktare nu! Fyren måste brinna. Det är hela idén, tycker du man kan bo i en fyr som inte brinner?

Å andra sidan är Muminpappan också ivrig många gånger, och då är utropstecknet igen med:

Den här gäddan går nog över åtta! Håhåjaja! Det blir ett jobb att få den rökt.

I Muminmammans repliker uttrycker utropstecknet oftast glädje eller iver. Ett typiskt drag för Muminmamman är att hon ofta ger de andra komplimanger, och då använder Jansson också utropstecken:

Så vacker! sa hon. En så fin present!

Flera undersökningar har visat att kvinnor är artigare än män och lättare ger komplimanger (Talbot 2010:87), så här agerar Muminmamman igen typiskt feminint. Muminpappans irritation över sin familj (och andra saker) kan däremot enligt mig

räknas som en grad av aggressivitet, vilket enligt Nikolajeva (se tabell 2 på sidan 12) är ett maskulint drag. Iver och glädje kännetecknar däremot ingetdera genuset exklusivt, och där skiljer sig Muminpappan och Muminmamman ju inte från varandra – de verkar båda ibland ivriga, och det uttrycks ofta med utropstecken.

Fishmans (1983) undersökning visade att kvinnor skulle ställa flera frågor än men, men i den här berättelsen är situationen motsatt. I Muminpappans repliker kan man hitta 67 frågetecken medan i Muminmammans bara 47. Skillnaden är ändå inte så stor med tanke på att det i Muminpappans repliker överhuvudtaget finns mer textmassa. Man kan också konstatera att typologiska verktyg används i boken även för att visa osäkerhet, till exempel just med ett frågetecken eller sedan med tre punkter efter repliken – ett sätt som just i denna bok verkar vara typiskt för Jansson att uttrycka osäkerhet eller en tanke som blir att hänga i luften. Där kan man inte heller se någon skillnad mellan karaktärerna, utan de blir båda ibland fundersamma eller känner sig osäkra, och det uttrycks på ett likadant sätt.

Ordformer

Jag kommer att behandla Muminpappans makt- eller statussökande karaktär noggrannare från olika synvinklar senare i avhandlingen, men ett morfologiskt drag som kan förknippas med det här fenomenet är användning av verbens imperativformer. I Muminpappans repliker kan man 48 gånger hitta verb i imperativ medan i Muminmammans repliker finns sådana endast 17 gånger. Oftast förekommande imperativformer i bådas repliker är *titta* och *tänk* vilka i sig är rätt neutrala och inte innehåller någon känsla av en befallning. Muminpappan använder ändå flera gånger verb som *dra*, *sitt*, *backa*, *tänd*, *släck* osv. som har en mer befallande ton. Han använder också hjälpverbet *ska* + något annat verb 15 gånger i en situation där han vill att någon annan gör någonting. Det är alltså tydligt att Muminpappan ger andra flera order än Muminmamman. Man kan motivera ett sådant beteende på olika sätt: Enligt Talbot (2010:87) har några undersökningar visat hur hierarkin har en större betydelse i männens värld och därifrån stiger också ett behov att söka makt eller status. En förklaring till varför Muminpappan befäller andra mer än Muminmamman kan då vara att han känner sig, eller åtminstone skulle vilja känna sig vara på toppen i hierarkin av sin familj, och således känner sig tillåten att ge order. En annan förklaring kunde vara hans skyddande natur (vilket jag också

kommer att prata mer om senare i avhandlingen): han kanske helt ärligt tycker att han själv vet bäst hur man ska göra i vissa situationer, och därför berättar för de andra hur de ska göra. På det sättet kan man ju också i vissa fall skydda andra från att göra någonting dumt. I alla fall så karakteriseras män både av att vara skyddande (se tabell 2 på sidan 12) och maktsökande, så dessa är igen stereotypiskt maskulina drag som Muminpappan förverkligar.

4.1.2 Innehåll

När man ser på de oftast förekommande orden i Muminpappans och Muminmammans repliker dyker vissa ord fram bland de vanliga *är, det, och, som* osv. Muminpappan talar mycket om havet, vilket framgår av att ordet *hav* förekommer sammanlagt 47 gånger i hans repliker (och bara 8 gånger i Muminmammans). Detta är någorlunda förväntat redan med tanke på romanens titel. Med anknytning till havet talar Muminpappan om flera sysslor som kan uppfattas som maskulina, och jag kommer tillbaka till dessa snart. Några andra ord som dyker upp oftare i Muminpappans repliker än Muminmammans är *måste* och *borde*. Han använder dem 47 gånger, medan i Muminmammans del ryms de inte ens med bland de 100 mest frekventa orden. Muminpappan verkar alltså känna någotslags behov eller till och med tvång att göra saker oftare än Muminmamman. Orsaken till att familjen från första början åker till en liten ö i boken är att Muminpappan inte känner sig nöjd med sitt vardagliga liv i Mumindalen – han vill fara ut någonstans där familjen behöver skyddas och vardagen inte skulle vara så trist. Att Muminpappan då talar så ofta om olika måsten har enligt mig med det här att göra. Han har planerat i sitt huvud hur hela resan skulle gå, och detta kommer fram i att saker *måste* eller *borde* göras på ett visst sätt:

Nu ska vi ta det alldeles lugnt, sa pappan upphetsad. Det här ska jag sköta om. Allt måste organiseras rätt från början.

Detta kan enligt mig anknyta sig till flera olika egenskaper som kan tolkas som maskulina. För det första blir Muminpappans stil rätt informerande när han berättar hur saker och ting ska göras. Han frågar inte, utan bara konstaterar att *såhär måste*

man göra. För det andra handlar det ju ofta om problemlösning. För det tredje kan också användning av *måste* och *borde* enligt mig syfta till ett visst status- eller maktsökande. Muminpappan vill gärna vara den i familjen som säger hur sakerna ska vara. Som i det här exemplet:

Men du förstår, i det här fallet måste vi vänta på solnedgången, en stor avfärd är lika viktig som de första raderna i en bok.

Alla dessa tre egenskaper, informering, problemlösning och statussökning uppfattas enligt Talbot snarare som stereotypiskt maskulina än feminina (se tabell 1 på sidan 12).

En viktig iakttagelse är också att Muminpappan använder mycket ordet *jag* (150 gånger, Muminmamman 81). Det tyder på någonslags letande efter självständighet (han vill göra allting själv), men här kan man också dra en parallell mellan Muminpappans och barnets beteende. Enligt Piagets kognitiva teori ser ett litet barn på världen bara ur sin egen synvinkel vilket kan leda till att barnet talar mycket om vad han/hon själv gör, ser eller vill. Muminpappan har också några andra drag som för tankarna till barnets beteende, men jag analyserar dem mer i samband av den andra forskningsfrågans resultat. Självständighet, eller strävan efter den, är ändå en egenskap som uppfattas som maskulina både enligt Talbot och Nikolajeva (se tabellerna 1 och 2 på sidan 12).

Några ord som dyker upp i Muminmammans repliker är *väl*, *tror* och *undrar*; vilka förekommer 37 gånger. Muminmamman verkar i sina repliker ofta osäkrare än Muminpappan, eller åtminstone inte lika ovillkorlig. Hon mjukar upp sina uttalanden bland annat med dessa tre ord, så att en befallning blir en begäran, en definitiv iakttagelse blir ett konstaterande som de andra får väl ifrågasätta och en upplysning en åsikt:

Från det ena till det andra så undrar jag om vi inte borde få upp sängarna innan det blir mörkt. Jag litar inte alls på den här skrangliga trappan.

Talbot ställer strävan efter samförstånd och gemenskap som feminina motsatspar till de maskulina informering och status (se tabell 1 på sidan 12). Man kan tolka en sådan förmjukning av uttalanden som Muminmamman utför som ett tecken på

gemenskap – för henne är inte det viktigaste att de andra lyder just henne, utan hon ger utrymme också för andra åsikter och synpunkter.

Muminmamman stöder också ofta de andra i sina repliker. Fraser som *ja, jo, javisst, det har du nog rätt i, det är sant* är typiska för henne. När de andra gör eller säger någonting så kommenterar hon ofta att det är *snällt* eller *vackert*. Enligt Talbot är det en feminin egenskap att vara stödjande (se tabell 1 på sidan 12), och Muminpappan visar sannerligen inte någon liknande tendens att stöda andra så som Muminmamman gör.

I några av sina tankerepliker visar Muminmamman att hon inte är fullständigt nöjd med beslutet att åka till ön. I det här exemplet är tanken som allra starkast:

Nu är vi inringade, tänkte mamman förvirrat. Det är en trollcirkel, jag är rädd. Jag vill hem... Jag vill äntligen hem från den här förskräckliga tomma ön och det elaka havet...

Ändå säger hon inget till de andra, utan håller sina tankar för sig själva. Man kan tolka detta på lite olika sätt. Å ena sidan kan man se det här som ett tecken på Muminmammans stödjande karaktär, vilken blev tydlig också i andra av hennes repliker. Hon vet att fyrön är Muminpappans dröm, och hon kanske vill stöda sin mans drömmar och tystnar därför om sina negativa känslor. Å andra sidan kan man se detta som uppgivelse, vilken också enligt Nikolajeva (se tabell 2 på sidan 12) uppfattas som feminint. Hon kanske upplever sin mans lycka viktigare än sin egen, eller vågar bara inte ställa sig emot honom, och agerar på så sätt undergivet.

Muminpappan uttalar helt explicit några gånger hur han skulle vilja skydda sin familj, och detta kan man läsa också mellan raderna flera gånger. Att vara skyddande är enligt Nikolajeva (se tabell 2 på sidan 12) en maskulin egenskap och den har sårbarhet som sitt feminina motsatspar. Muminpappan vill faktiskt se Muminmamman och hela sin familj som sårbar, men Muminmammans repliker stöder inte uppfattningen om att hon verkligen skulle vara det. Tvärtom skulle Muminmamman ofta vilja vara aktivare och göra saker, men eftersom Muminpappan har bestämt sig att de måste skyddas så ger han inte Muminmamman en möjlighet till det. Detta kommer tydligt fram i följande dialog:

Får jag inte ta korgen en liten stund? frågade mamman.

Nej, nej, nej, sa pappan. Du ska ingenting bära. Du ska bara gå rakt in i ditt nya hus – vänta, du måste ha blommor med dig, det hör till – vänta lite...

Muminpappan verkar ibland försöka göra Muminmamman beroende av honom, även om han gör det välvilligt. Att vara beroende är också ett feminint drag (se tabell 2 på sidan 12), men för en sådan beteende visar Muminmamman inte heller någon tendens.

En karakteristisk fras för Muminmamman är ”ja, älskling”, vilken förekommer sex gånger i texten, och med vilken hon tydligt visar strävan efter samförstånd och gemenskap med Muminpappan. Muminpappan karakteriseras däremot av frasen ”förstår du?” som förekommer åtta gånger i texten, och med vilken han verkar vilja understryka att det är just han som förstår någonting när de andra inte gör det. Det kan vara ett sätt att eftersträva en viss status i familjen.

När man granskar replikernas semantik, alltså ämnen som de gäller, märker man en väldigt traditionell rolluppdelning. Ämnen som Muminpappan talar mest om är havet, fyren, fiske, byggande, ön och segling. Muminmammans repliker handlar däremot oftast om olika hushållssysslor och boende, trädgården, mat, måleri, utfärder och fyren. Dessa följer i huvuddrag vad Schmid (2003) konstaterade i sin undersökning: kvinnor talar mest om mat och hem, män talar om arbete. När Muminpappan talar om fiske och fyren förhåller han sig till dem som till arbete – det är hans uppgift att få fyren att brinna och att fånga fisk så familjen får mat på bordet, även om han inte tycker så speciellt mycket om att fiska eller att fundera på fyrlyuset. Till havet och ön förhåller sig Muminpappan också typiskt maskulint: de är mysterier, problem som han måste lösa. Han talar om vattenstånd, havets system och dess hemliga lagar. Några andra teman i Muminpappans repliker är vädret och gloet, till vilka han också förhåller sig på ett mycket tekniskt sätt. Han undersöker vindstyrkan och –riktningen, gloets djup osv:

Det finns vissa saker som är mycket viktiga på en öde ö, sa hans pappa.
Observationer i synnerhet, man måste föra ett slags loggbok över allting, iaktta allt – ingenting får lämnas åt slumpen. Tid, vindriktning, vattenstånd, allt.

Muminmamman, som inte har något jobb på ön på samma sätt som Muminpappan, har skaffat sig hobbyer istället: måleri och trädgårdsskötsel. De är båda sysslor som för hennes tankar till hemmet i Mumindalen, måleriet speciellt. Båda dessa sysslor innehåller också drag som handlar om skönhet. Hon målar delvis för att göra fyrrummet vackrare, och till trädgården samlar hon snäckor och rosor och andra vackra ting. Skönhet är enligt Nikolajeva en egenskap som typiskt uppfattas som feminin (se tabell 2 på sidan 12).

Muminmamman talar också om utfärder, och i ett skede i boken gör familjen äntligen en utfärd av Muminmammans initiativ. När man tänker på utfärden i boken så är den någonting som samlar ihop familjen, får dem att umgås med varandra efter en tid när de alla bara har hållit på med sina egna sysslor. Det handlar alltså om gemenskap och förbindelse. Här agerar Muminmamman alltså igen stereotypiskt feminint (se tabell 1 på sidan 12).

En intressant detalj är att Muminmamman talar om sjöhästar och Mårran medan Muminpappan inte gör det. De är båda Mumintrollets stora hemligheter, saker som rör hans uppväxt. Och han talar om dem just med sin mamma, inte med pappan. Modern verkar alltså vara närmare sin son än vad fadern är, något som kan präglas av den verkliga situationen i många familjer, eller åtminstone i Janssons egna (Karjalainen 2013).

Fishmans (1983) undersökning visar att även om kvinnor tar flera samtalsinitiativ så är det oftare männens initiativ som bär frukt, och detta tycks få stöd vad kommer till Muminpappan och Muminmamman. Det händer flera gånger i berättelsen att Muminmamman uttalar sina tankar, och Muminpappan eller Mumintrollet bara ignorerar henne eller byter ämnet. Detta sker aldrig när Muminpappan talar, utan han kommenteras alltid, oftast just av Muminmamman. Här kommer Muminmammans lyssnande och stödjande egenskaper fram igen.

Tidigare forskning har också visat att kvinnor använder flera adjektiv i en predikativ ställning än män, men med kring 40 belägg av båda karaktärer kan man i Pappan och havet inte se någon märkbar skillnad mellan Muminpappans och Muminmammans användning av predikativa adjektiv. Det är inte heller någondera som skulle använda flera adjektiv som har med känslor att göra. I många andra drag kan man ändå se att

Jansson har en tydlig tendens att bygga upp karaktärernas genus på ett mycket stereotypiskt sätt, vilket jag kommer att analysera mera i följande kapitel, där jag presenterar olika genusförknippade diskurser kring Muminpappan och Muminmamman.

4.2 Diskursanalys

I detta kapitel presenterar jag de genus-förknippade diskurser som jag hittat kring Muminpappan och Muminmamman. De olika diskurserna redogörs för under var sin rubrik, men eftersom diskurserna ofta är i relation till varandra kommer det att finnas små överlappningar i vissa underkapitel. Jag har hittat sammanlagt åtta diskurser som definierar Muminpappan och sex som har med Muminmamman att göra. Jag har gett namn på de diskurser jag identifierat, och i detta kapitel motiverar jag varför jag tycker att dessa diskurser faktiskt finns i texten.

4.2.1 Muminpappan: familjens överhuvud

Den klart tydligaste diskursen som definierar Muminpappan är en som kunde heta *familjens överhuvud*. Den här diskursen går det ändå att dela in vidare i två separata diskurser – familjens *duktiga* överhuvud och familjens *osäkra* överhuvud. Den första handlar om när han lyckas i sin roll som den som har sista ordet i familjen, den andra däremot sådana tillfällen när han känner sig osäker som familjens ledare.

Det är tydligt att Muminpappan ställs i en roll där han får göra de viktigaste besluten och ofta har det sista ordet, han är den som man ska fråga om man inte vet någonting och det är han som ska ta hand om alla de andra. Genast i början av berättelsen funderar han på verandan som han borde lackera om. På fyrön bygger han sängar och kökshyllor åt familjen. Sysslor som dessa gör han för att familjen skulle ha det bättre, och för att han själv skulle ha känslan av kontroll.

Det där golvet borde lackeras om. (...) Det är nånting särskilt med ett nytt vitt golv som man målar med bred pensel och glänsande fernissa, familjen får gå bakvägen och hålla sig undan. Tills jag släpper in dem och säger, varsågod. Er nya veranda.

Muminpappan går även så långt att han förbjuder Muminmamman att göra saker bara för att han själv ska få göra dem. Detta gäller alla sådana situationer som kräver fysisk kraft, och i sådana är han som familjens överhuvud mest kapabel att agera. När mamman har hittat sig en trevlig syssla i att göra ved försöker Muminpappan ta över den och blir rent av upprörd av att Muminmamman gör någonting som så tydligt är hans jobb. Men här är en av de få gånger när Muminmamman håller sitt huvud och inte låter Muminpappan köra över henne. Mot slutet av berättelsen konstaterar Muminpappan att Muminmamman nog kan såga rätt bra, men ändå måste han tillägga att en yxa kan hon inte hantera. Därför planerar han att han åtminstone måste få *hjälpa* Muminmamman med ved.

När familjen är på väg till fyrön är det en självklarhet att det är Muminpappan som styr båten och leder familjen fram – det finns inte ens en diskussion om saken. På ön är det han som får stiga in i fyren först. Hans roll som familjens överhuvud syns även i hur de andra talar om honom: När de har anlänt till ön kan de inte genast hitta nyckeln till fyren. Mumintrollet går och frågar om fiskaren, som också bor på ön, vet någonting om nyckeln.

Pappa kan inte komma in, förklarade Mumintrollet bekymrad.

Situationen är ju densamma för hela familjen: ingen kan komma in. Ändå talar Mumintrollet som om det bara skulle vara Muminpappans problem. Det är för att Muminpappan är den som förväntas öppna dörren, eftersom det är han som annars också har tagit hand om familjen och lett dem till ön.

När maten börjar ta slut på ön börjar Muminpappan att fiska. Han säger själv att han blir glad av det för att det är ”nånting man gör för familjen”. Senare får läsaren veta att egentligen tycker Muminpappan inte så mycket om att fiska, men han gjorde ändå det för att i sin roll som familjens försörjare känner han plikten av att skaffa mat på bordet.

Här ovan har jag gett några exempel på situationer som visar hur Muminpappan obestriddligen och nöjt agerar som muminfamiljens överhuvud. Det finns ändå också sådana tillfällen då han känner sig olycklig i sin roll eller är osäker på om han gör

rätt. Det sista exemplet om fiskeri är redan på gränsen till om det motiverar mer diskursen om familjens duktiga överhuvud eller den om familjens osäkra överhuvud. Han är nog nöjd med sig själv i och med att han kan försörja sin familj, fast han senare förstår att det egentligen är ganska jobbigt.

I början av berättelsen tänder Muminmamman oljelampan för första gången efter sommaren. Muminpappan mumlar för sig själv att somliga andra pappor brukar få bestämma över när lampan ska tändas. Detta är bara ett exempel på frustrationen som han känner när han inte får agera som familjens överhuvud. Hela boken börjar med en beskrivning av Muminpappan som känner sig onödig, eftersom familjen inte verkar behöva honom till någonting. Alla klarar av sina sysslor helt själva, och då finns det ingen möjlighet för Muminpappan att visa vem som är familjens överhuvud och att han verkligen behövs. Ett talande ställe i berättelsen är när familjen har anlänt till fyrön, och de sover sin första natt under en bar himmel. Mumintrollet iakttar sina föräldrar:

(...) mamman somnade på en ny plats utan att packa upp, utan att bädda åt dem och dela ut karamellerna. (...) Det var skrämmande men samtidigt stimulerande, det betydde att allt det här var en förändring. (...)

Där satt hans pappa och vaktade med stormlyktan framför sig. Pappans skugga var mycket stor och lång. Hela pappan verkade större än vanligt.

Här visar man symboliskt hur Muminpappan får tillbaka något av den statusen som han tror sig ha tappat bort, medan Muminmamman förlorar något av sin. Hemma i Mumindalen var Muminpappan inte nöjd med ställningen där han inte var den som hade den viktigaste positionen i familjen, men på ön hoppas han att situationen ändras.

Muminpappan blir ibland också frustrerad på sin familj när de inte förstår vikten av det han gör. Eller egentligen verkar han vara frustrerad på sig själv när han inte kan uppfylla alla de krav som han tror att familjen ställer på honom. Familjen har inte ännu heller kommit in i fyren, och Muminmamman undrar hur de ska samla in dricksvatten om det börjar regna:

Men allt det här ska ju jag ta reda på, utbrast pappan klagande. Bara ni väntar, det måste gå i rätt ordning. Vi kan inte bry oss om mat och regn och andra småsaker förrän jag har hittat nyckeln!

(...)

Familjen störde honom ibland, de kunde inte hålla sig till saken, Han undrade om andra pappor hade det likadant.

Också att tända fyren orsakar mycket ångest hos Muminpappan, just därför att han inte klarar av sin roll som familjens överhuvud.

Det var just nu han borde gå upp och tända fyren, sen kom kvällen. Men om han klev uppför stegen visste de andra naturligtvis vad han höll på med. Och när han kom ner igen visste de att han inte hade fått fyren att brinna. Varför kunde de inte ha hållit sig utomhus tills skymningen kom och låtit honom försöka i fred?

Överhuvudtaget gör situationer där Muminpappan inte vet eller kan någonting honom osäker, eftersom han tydligen tycker att han som familjens överhuvud borde kunna och veta många saker som han egentligen inte kan eller vet. Ännu ett exempel är frustrationen som han känner när han inte kan förklara varför ön betar sig konstigt i slutet av berättelsen:

Pappan bet i sin pipa och letade förtvivlat efter en förklaring. Det var så hemskt att behöva säga ”jag vet inte”, han var trött på att ingenting förstå.

Såsom jag redan tidigare nämnt är problemlösning och maktsökande ting som ses som maskulina (se tabell 1 på sidan 12 och Talbot 2010:87). Här ser vi tydligt hur diskursen om starka, problemlösande och maktsökande män styr Muminpappans beteende. Det finns en viss bild som visar män som familjernas överhuvud, och Muminpappan försöker efter sin bästa förmåga att förverkliga den där bilden.

4.2.2 Muminpappan: en allvetare

En annan diskurs, som starkt tangerar diskursen jag presenterat ovan, har fått namnet *allvetare*. Som redan replikanalysen visade beskriver dessa maskulina drag – problemlösning, informering och föreläsande – Muminpappan rätt bra. Han presenteras som en allvetande man vilket framgår på flera olika ställen i texten.

Väldigt ofta i många olika situationer kastar Muminpappan fram förklaringar för saker och olika slags små fakta, även om ingen skulle ha frågat om dem. Det gäller till exempel segling ("Med den här vinden borde vi vara framme vid midnatt och vi borde ha sett fyrlyuset redan i skymningen." eller "Jag känner att vi är där. Vi går in i lä under ön."), väder ("Nu är den säkert uppe i nian!") eller olika fenomen, som till exempel födseln av det svarta gloet eller varför det finns snäckor högt uppe i stranden och inte närmare havet.

Han gör också tydligt för de andra att han vet allra mest. Muminmamman har undrat varför det finns jord på stränderna och inte mitt på ön:

Det ska jag förklara dig, sa pappan. Du ska alltid fråga mig om det är nånting du inte förstår (...)

Han vet när och hur man borde fiska och varför ön betar sig så som den gör. Eller han tror sig veta. På flera ställen får läsaren veta att saken inte är just så som Muminpappan säger, men det vet inte karaktärerna i berättelsen. Detta kommer fram till exempel när Muminpappan förklarar att snäckorna ligger högt uppe på stranden därför att havet har stigit så mycket, även om läsaren förstår att det egentligen är Mumintrollet som har lagt snäckorna där. På ett ställe blir det ändå klart även för Muminmamman att Muminpappan inte heller har alltid rätt. Muminmamman har målat blommor på fyrens väggar:

Det liknar, sa pappan. Alla de där blommorna känner jag igen. Det där är en ros. Nej, sa mamman sårad. Det är en pion.

Muminpappan är också sugen på att få veta mera. Han har ett vaxdukshäfte där han gör anteckningar om havet, vädret och det svarta gloet. Han undersöker gloets djup, mäter vattenstånd och konstaterar olika fakta om havet, till exempel att vattnet är kallare längre ner.

4.2.3 Muminpappan: en skyddande far och man

Följande diskurs, som jag gett namnet *skyddande far och man*, kunde också underordnas diskursen om familjens överhuvud eftersom den egentligen är en del av

den. Jag presenterar den ändå separat eftersom det finns många sådana drag i beskrivningen om Muminpappan som möjliggör att definiera denna diskurs.

I början av berättelsen berättas hur Muminpappan brukar varna familjen för skogseldar och betona stor försiktighet. Han får höra att Muminmamman har släckt en mycket liten eld, och även om det är klart för läsaren att den inte längre är orsak till någon oro blir Muminpappan ändå kvar och vaktar eldhärden.

En annan beskrivning i början av berättelsen är om glaskulan som finns i Muminfamiljens trädgård och tillhör Muminpappan. När han känner sig onyttig gillar han att se i kulan, eftersom genom den ser världen annorlunda ut. Familjen, som sysslar med sina egna saker, ser liten och avlägsen ut och deras rörelser verkar ”vilsna och planlösa”:

Det tyckte Muminpappan om, det var hans kvällslek. Det gav honom en känsla av att de behövde beskyddas, att de sjönk i ett djupt hav som bara han kände till.

Det finns flera tillfällen då Muminpappan helt rakt uttrycker att han skyddar de andra. När Mårran diskuteras för första gången undrar Mumintrollet om man borde vara rädd för henne, och Muminpappan konstaterar att hon nog är farlig men att man ändå inte behöver vara rädd så länge han finns i huset. När familjen anländer till ön talar Muminpappan om hur de bor på den allra sista ön och ser havet rätt i ansiktet medan alla andra finns bakom dem, och ger med detta en känsla av att de också skyddar de andra. Under första natten på ön, när familjen är tvungen att sova utomhus eftersom de inte hittat nyckeln till fyren, låter Muminpappan de andra sova och säger att han ”vaktar utanför hela natten” så att de andra ”inte behöver vara oroliga”. Mot slutet av berättelsen, när växtligheten på ön har börjar bete sig konstigt, lugnar Muminpappan de andra:

Nu ska vi ta det alldeles lugnt, sa pappan. Här finns ingen anledning att oroa sig. Om några stackars buskar är rädda för havet är det värst för dem själva. Jag sköter nog om den här historien.

Andra gånger uttalar Muminpappan sig inte lika tydligt, men läsaren förstår ändå att det är fråga om den beskyddande fadern eller mannen. Lilla My får enligt honom inte svirvla i det svarta gloet eftersom det är ett farligt ställe, och när havet förstör fiskarens lilla hytta skyndar sig Muminpappan att rädda honom. Muminpappans

behov att hindra Muminmamman från att göra några tunga jobb kan också ses som ett försök att skydda henne.

Skyddande är ett adjektiv som enligt Nikolajeva (se tabell 2 på sidan 12) ses typiskt som maskulin, så här presenterar Jansson Muminpappans karaktär igen på ett mycket typiskt manligt sätt.

4.2.4 Muminpappan: en barnslig man

Uttrycket ”pojkar är pojkar” är väl bekant för alla, och man tycks använda det ibland även när det är fråga om vuxna män. Muminpappan betar sig många gånger mycket barnsligt, och med hänsyn till det ovannämnda uttrycket ser jag detta som ett rätt maskulint drag.

Muminpappan har som hobby att bygga en miniatyrmodell om en fyr, och vid ett tillfälle låter Muminmamman nästan som om hon skulle tala till sitt barn när hon frågar om inte Muminpappan skulle vilja bygga lite på sin fyrmodell. Muminpappan konstaterar att det bara är en barnslighet, men ändå visar han modellen ivrigt för Mumintrollet senare. En annan gång då Muminmammans och Muminpappans förhållande verkar mer som ett moder-barn förhållande är när Muminpappan vaknar efter mardrömmar och Muminmamman tröstar honom genom att laga en smörgås. ”Nu drömmer du väl ingenting hemskt?” tröstar hon.

Han behöver också mycket uppmärksamhet och förstärkning, vilket anknyter till diskursen om familjens osäkra överhuvud, men sätten som han kräver uppmärksamhet och förstärkning med är ofta en aning barnsliga. Det beskrivs hur han rullar stora stenar till havet alltid när Muminmamman går förbi för att hon skulle märka hur han jobbar. När Muminpappan och Mumintrollet drar upp nät och de är fulla av sjögräs tjurar Muminpappan och blir alldeles tyst, så att hans egna son slutligen måste trösta honom. Också mot slutet av berättelsen söker han tröst från Mumintrollet när han inte förstår varför havet betar sig så som det gör, och Mumintrollet tröstar honom genom att konstatera att pappan nog säkert skulle förstå om havet fungerade enligt ett visst system.

Muminpappan blir lätt sårad, så som till exempel när Muminmamman säger att de inte behöver mer fisk:

Han kunde inte minnas exakt vad hon sa. Men det gick ut på att familjen inte behövde mer fisk. Först hade hon inte beundrat gäddan tillräckligt. (...). Och sen kom det där med fisk överhuvudtaget. (...) Pappan hade hängt svirvelspöt på väggen och gått ut för att promenera.

Han blir ändå också lätt ivrig över saker, som till exempel över tanken om skatten som han tror att kanske finns på botten av det svarta gloet.

Som jag tidigare konstaterade i kapitlet där jag analyserade karaktärernas repliker verkar Muminpappan rätt egocentrisk. Han använder ofta pronomet *jag* och talar mycket om sig själv. Egocentricitet ses enligt flera forskare, bland annat Jean Piaget (1970), som ett drag som speciellt karakteriserar barn under fem års ålder.

Sårbarhet och osäkerhet är egenskaper som enligt forskare ses ofta typiskt feminina (se tabell 2 på sidan 12 och Lakoff 1973), men när de kopplas med en manlig karaktär och ses genom barnslighetens diskurs kan man enligt mig tolka dem också typiskt maskulina. Det är dock intressant hur samma egenskaper föder olika bilder och tolkningar beroende på personens genus – för en vuxen kvinna verkar det vara mer tillåtet att vara sårbar och osäker, men för en vuxen man är det förståeligt bara om man ser dessa drag som en del av barnsligt beteende.

4.2.5 Muminpappan: en avlägsen, aggressiv och maktsökande far och man

Traditionellt har modern varit mer närvarande i barnens liv än fadern, vilket syns till exempel i Schmidts (2003) undersökning om kvinnors och mäns olika samtalsämnen där det förekom att kvinnor talar mer om hemmet än män, eller i diskussioner som pågått i Finland under de senaste åren om att man borde ”tvinga” fäder att stanna hemma längre med sina barn med hjälp av att förnya föräldradigheten, eftersom många inte gör det frivilligt (se t.ex. YLE 14.4.2015). Även Muminpappan är ett exempel på en avlägsen fader, vilket är en av diskurserna kring honom.

Det är intressant att även om Muminpappan så mycket vill skydda och ta hand om sin familj märker han ofta inte vad som pågår runt honom, eftersom han är så koncentrerad i sig själv. Mumintrollet är besviken eftersom han har hittat ett fint ställe som är fullt av myror som han skulle vilja bli av med. Han försöker tala om saken med Muminpappan:

Ettermyror? sa pappan förvånad. Nä, de förstår nog ingenting. Nu gäller det att hitta en trekantig sten som går in mellan de här två stora. En vågbrytare måste vara stark – den måste byggas av en som känner havet...

Här skulle han ha en chans att prata med sin son, men han är inte det minsta intresserad av hans problem utan funderar bara på sina egna. En liknande händelse sker när efter ett par regniga dagar familjen upptäcker att Muminmammans trädgård har spolats bort tillsammans med Muminpappans vågbrytare. Muminpappan visar inget intresse för Muminmammans trädgård, medan Muminmamman för sin del sympatiserar med Muminpappans förlust och genast försöker trösta honom. Samma sak händer när Muminpappan har hållit en lång föreläsning om det svarta gloet, och Muminmamman har lyssnat och kommenterat lydigt. När hon sedan berättar om sina sysslor är Muminpappan igen ointresserad:

Mamman nickade. Efter en paus sa hon:
Jag kanske går och lägger snäckorna kring trädgårdslandet.
Pappan svarade inte, han var långt borta i stora funderingar.

När han sedan för en gång skull ordentligt talar med Mumintrollet understryks det hur stor grej det är för Mumintrollet:

Pappan hade talat med honom på ett nytt sätt, han var orimligt stolt.

Muminpappans avlägsna förhållande till sin son syns också i att Mumintrollet talar om alla sina viktigaste funderingar med Muminmamman och inte till honom. Mumintrollet visar gläntan, där han har bott och vilken har blivit en symbol för hans självständighetsprocess, för sin moder men inte för fadern. När han talar om sjöhästar, vilka också spelar en stor roll för honom i berättelsen, är det bara Muminmamman som diskuterar med honom medan Muminpappan är i sina egna

tankar. Han märker inte heller på samma sätt som Muminmamman hur deras son har vuxit:

Det kryper i benen på honom, sa mamman. Han vet inte själv. Du tror alltid att han är precis lika liten.

Nå det är han ju, sa pappan förvånad. Naturligtvis är han liten.

Slutligen kan ännu nämnas att Muminpappan har vanan att väldigt ofta dra till på en fisketur eller promenad och lämna sin familj med sina egna sysslor. Ibland beskrivs det helt explicit att han gör det för att få vara i fred från sin familj för en stund.

Man kan också se spår av diskurser om en maktsökande man och en aggressiv man. Muminpappans maktsökande karaktär har jag redan beskrivit i flera olika tillfällen, men därtill kommer den fram till exempel i yttranden som ”min fyr, jag erövrar den” eller ”jag håller hela världen i min tass”. Aggressiviteten däremot kommer inte lika tydligt fram, men några repliker som jag tog upp i replikanalysen (se sidan 27) samt enstaka händelser, såsom när han blir arg på fiskaren eller Mumintrollet när han har tagit väggalmanackan tyder på detta. Dessa förekommer ändå någorlunda sällan, så man kan inte säga att diskursen om en aggressiv man skulle definiera Muminpappan väldigt starkt.

4.2.6 Muminmamman: en omtänksam husmor

Diskursen som allra tydligast definierar Muminmamman har jag kallat en *omtänksam husmor*. Kvinnor har medverkat en kortare tid i arbetslivet än män, och traditionellt har de stannat hemma som husmödrar eller åtminstone tagit större ansvar för hushållsarbeten än män. Muminmamman fortsätter denna tradition. Även om ingen i Muminfamiljen jobbar i ordets egentliga betydelse, dvs. går på jobb utanför hemmet och får betalt, är sysslor som Muminpappan sysslar med klart mer jobblänkande (t.ex. fiske, försök att tända fyren) än Muminmammans, som främst tar hand om hushållsarbeten. Hon sköter matlagningen, kaffekokningen, disken och insamlingen av dricksvatten, och hon städar också efter Lilla My när hon har byggt en hiss. Hon är också den som har koll på var olika saker finns i muminhuset.

Muminmamman tänker mycket på de andra och ser till att alla har det bra, vilket gör att jag kallar diskursen just en *omtänksam* husmor. Den här diskursen har ett bra jämförelsepar i diskursen om den avlägsna fadern som definierade Muminpappan. Hon ser till att alla äter och sover bra, hon delar ut karameller för att hålla de andra nöjda, hon är den som har packat upp väskorna inför flytten till fyrön så att de säkert har med allt de behöver. Mot slutet av berättelsen vill hon att familjen tar hand om fiskaren efter att han har förlorat sitt hus, och ordnar till och med en födelsedagsfest för honom. När hon märker att familjen börjar bete sig oroligt försöker hon hitta på saker att göra – hon sätter igång ett pusselprojekt, och när allt håller på att gå riktigt fel på ön föreslår hon en utfärd:

Det är fara på taket, skrek mamman tillbaka. Om vi inte gör en utfärd nu på fläcken går det på tok med oss allihop!
(...)
Medan de satt där och drack sitt kaffe kändes det plötsligt som om nånting hade kommit på plats.

Muminmamman har en förmåga att lyssna på och trösta de andra. När Mumintriolet hade bekymmer med myror och Muminpappan inte hann hjälpa honom lyssnar ändå Muminmamman på hans problem och försöker ge råd även om hon också är mitt i trädgårdsarbetet. När Mumintriolet vill diskutera sjöhästar och Muminpappan stänger sina öron igen lyssnar och kommenterar Muminmamman hans tankar. Hon skickar en tillgiven godnatthälsning till Mumintriolet genom att vifta med örat när Mumintriolet sover i sin glänta, vilken han dessutom har visat endast för mamman.

Muminmammans roll som husmor kommer fram också i vad de andra tänker om henne. När Muminmamman i ett skede försvinner i sin egen målning och de andra inte hittar henne, blir de väldigt oroliga. Muminmamman berättar att hon bara hade gjort en liten promenad:

Du får inte skrämmas så där, sa pappan. Du måste tänka på att vi är vana vid att ha dig inomhus om kvällarna.

Det är intressant att just Muminmamman har ansvaret över alla ljuskällor i berättelsen. Detta kan tolkas symbolisera värmen och tryggheten som hon för till familjen. Det är Muminmamman som för första gången tänder oljelampan, och när lampoljan senare tar slut kommer hon på att familjen kan använda spisen som

ljuskälla. I början av berättelsen, när Muminpappan känner sig onödig och tröstar sig själv genom att se på sin glaskula, tänder Muminmamman lampan:

Nu var det nästan mörkt. Och plötsligt hände nånting nytt inne i glaskulan, där tändes ett ljus. Mumintrollets mamma hade tänt ljus på verandan, det hade hon inte gjort på hela sommaren. (...) Med ens var tryggheten samlad på en enda punkt, den fanns på verandan och ingen annanstans och på verandan satt mamman och väntade hem sin familj för att ge den te.

Detta symboliserar enligt mig rätt klart situationen som för familjen till att flytta till ön. Muminpappan skulle så gärna vilja vara den som skyddar och tar hand om sin familj, men åtminstone i Mumindalen verkar det ändå vara Muminmamman som är familjens hjärta. Han tror att någon annanstans kanske han kan ta över den rollen, men som vi märkt i beskrivningar ovan fortsätter Muminmamman ändå att ta hand om familjen även på fyrön.

4.2.7 Muminmamman: en stödjande fru

En annan diskurs som stiger fram från Muminmammans omtänksamma karaktär kallar jag för *en stödjande fru*. När den föregående diskursen definierade Muminmammans förhållande med hela sin familj, har den här diskursen däremot att göra med hennes förhållande till sin man.

Såsom jag konstaterade i replikanalysen upprepar Muminmamman flera gånger ”ja, älskling”, med vilken hon visar både lydnad och gemenskap med Muminpappan. Karakteristiskt för Muminmamman är också att hon är bra på att läsa andras känslor, vilket kommer fram särskilt i hennes relation med Muminpappan. Muminpappan känner sig ibland osäker eller betar sig barnsligt, och då får han stöd av Muminmamman.

Hela berättelsen börjar så att Muminpappan känner sig onödig, och Muminmamman förstår det snabbt. Därför bestämmer hon att familjen ska flytta, när hon hittar en liten ö på kartan:

Det är där vi ska bo, upprepade mamman. Det är pappas ö. Pappa ska ta hand om oss. Vi ska flytta dit och bo där hela vårt liv och göra om allting från början.

Man kan läsa mellan raderna att livet på en ö med en fyr är någonting som Muminpappan har drömt om, men att det ändå är Muminmammans idé att faktiskt flytta till en sådan för att få Muminpappan lycklig igen.

Muminmamman tröstar Muminpappan alltid när han har sorger och bekymmer. När familjen är på väg till ön men fyrljuset syns inte, tröstar hon honom med att det kommer nog så småningom. När han har sett mardrömmar gör hon honom en smörgås, och när havet har spolat bort vågbrytaren som han har byggt skyndar hon genast för att stöda honom. När fisknäten blir fulla av sjögräs konstaterar Muminmamman att det kan ju också vara trevligt att plocka sjögräs, för att göra saken lättare.

Muminpappan har svårigheter med att få fyren att brinna, och när hans försök att tända fyrljuset misslyckas märker Muminmamman genast hans känsloläge:

Mamman såg hastigt upp, jo, hans svans var alldeles stel och tofsen vippade irriterat. (...) När mamman hade dukat av ställde hon stormlyktan på bordet och sa:
Jag har hört nån gång att såna här fyrar brinner med gas. När gasen är slut är det alldeles omöjligt att tända dem.

Utan att Muminpappan sagt ett ord märker Muminmamman att han behöver stöd och hon försöker hitta de rätta orden, även om i denna fall fortsätter Muminpappan att suras efter att Muminmamman försökt trösta honom. Likadana tillfällen finns flera i berättelsen.

Muminmamman berömmar också sin man när han lyckas med någonting. När Muminpappan äntligen hittar nyckeln till fyren låter Muminmamman honom märka hur nöjd hon är, och när Muminpappan berättar om att det kanske finns en skatt i det svarta gloet konstaterar hon glatt att ”det är otroligt, det är just precis nånting som bara du kan räkna ut”. När fiskaren kommer på besök berömmar hon hur bra hennes man är på att mäta vattenstånd. I ett skede pysslar Muminpappan med ett bälte för Muminmamman:

Mamman hade på sig smaragdkärpet varje dag för att visa pappan hur mycket hon tyckte om det. Fast det alldeles avgjort var en söndagsprydnad. Och det var lite

lessamt att glasbitarna fastnade i allting och att risgrynen lossnade om man inte rörde sig mycket försiktigt.

Beteende av detta slag är typiskt för henne – hon kompromissar om sitt eget välbefinnande för att de andra skulle ha det bra. Om detta skriver jag mer om i följande underkapitel.

Muminmamman blir också genuint glad av Muminpappans glädje. När Muminpappan gläder sig åt idén om skatten i det svarta gloet blir hon också så glad att hon till och med svär i en sådan här stil: ”så förmårrat skönt!”

Det är tydligt att Muminmamman strävar efter gemenskap och samförstånd med ett sådant här beteende, och de är enligt Talbot (se tabell 1 på sidan 12) saker som kvinnor typiskt strävar efter. Att vara stödjande anses också feminint.

4.2.8 Muminmamman: en undergiven kvinna

Jag nämnde redan i föregående kapitel att Muminmamman ofta värderar mer de andras välbefinnande än sitt eget. Detta kommer fram i att hon sällan talar om sina negativa känslor, uppenbarligen därför att hon inte ska göra någon ledsen. Av samma orsak låter hon bli att göra vissa saker.

När familjen har dragit till sjöss och är på väg till fyrön känner Muminmamman sig sömnig, men hon vågar inte sova eftersom hon tänker att Muminpappan kanske vill att de alla upplever båtresan vakna. Hon tänker på sig själv:

Men jag undrar om han blir sårad om jag sover ett litet slag i båten.

På samma båtresa låter hon Muminpappan få veta vilken stor upplevelse det är, men samtidigt beskrivs hennes tillstånd inte lika glädjerikt:

Filten hade blivit lite våt och hon makade sig försiktigt upp i lovart. Spanterna var hela tiden i vägen för hennes öron.

Det är klart att hon inte njuter i fulla drag, men hon vill att resan ska kännas bra och rätt för Muminpappan och därför tigger hon av allt det negativa. När familjen är framme vid ön och Muminpappan har förbjudit henne att hjälpa med avlastningen, beskrivs det hur Muminmamman bara ”sitter undergivet och försöker att inte vara i vägen”.

Senare i berättelsen, när familjen redan har slagit sig ned på ön och Muminrollet har börjat övernatta i en glänta i skogen, funderar Muminmamman lite avundsjukt såhär:

Det är synd att inte mammor också får ge sig av när de har lust, och sova utomhus. Isynnerhet mammor kunde behöva det ibland.

Det är intressant hur det här syftas också till andra mammor än bara till henne själv – hon känner en viss slags pliktkänsla, som hon tror att de andra mammor tydligen också känner. Samtidigt visar hon en ovilja att uppfylla plikten.

Mot slutet av berättelsen diskuterar familjen havet. Tidigare har det blivit tydligt för läsaren att Muminmamman saknar hemmet och ogillar havet och ön och är en aning rädd för dem. Muminrollet frågar om Muminpappan fortfarande tycker om havet efter flera motgångar:

Vi tycker allihop om havet. Det var ju därför vi for hit, var det inte? Han tittade på mamman.
Nog var det väl därför, sa hon.

Läsaren har fått intrycket av att det var främst på grund av att Muminpappan var intresserad av havet de for iväg, men igen säger Muminmamman det som Muminpappan vill höra. Hon lindrar ändå sitt yttrande med ”väl”, så denna gång uttrycker hon inte alldeles ovillkorlig belåtenhet.

När Muminmamman slutligen vid ett tillfälle talar högt om sina bekymmer, blir de andra en aning förbryllade:

Vet ni, när vi bor så här så har jag hela tiden en känsla av att vara på utfärd. Jag menar allting är annorlunda, på sidan om. Som om det var söndag hela tiden. Och nu undrar jag om det är illa att känna på det viset.

Ingen förstår sig på att säga någonting, så Muminmamman försöker förklara saken igen:

Ni förstår, man kan ju inte få vara på utfärd jämt, fortsatte mamman trevande. Det måste ju ta slut. Jag är rädd för att plötsligt känns det som måndag igen och då kan jag inte tro på att det här var riktigt...

Först då svarar Muminpappan någonting ”häpet”, som det beskrivs. Familjen verkar inte vara van vid att Muminmamman talar på det här sättet om sina känslor, och därför blir de först förvånade.

Talbot klassificerar undergivenhet som ett feminint drag (se tabell 1 på sidan 12). Denna diskurs tangerar också starkt med de två tidigare presenterade diskurser, den om en omtänksam husmor och en stödjande fru. Muminmamman har en stark pliktkänsla – hon ser att en ordentlig husmor och fru ska bete sig på ett visst sätt, och försöker därför gömma sådana egenskaper som inte passar i bilden. Visserligen har Muminpappan också en bild av hur ett familjeöverhuvud borde vara, men hans och Muminmammans sätt att eftersträva dessa roller ser annorlunda ut. I Muminpappans fall syns det ofta som aggressivitet eller barnslighet, medan undergivenhet är en metod som Muminmamman använder.

4.2.9 Muminmamman: en skrämmd kvinna med hemlängtan

Följande diskurs, vilken jag har gett namnet *en skrämmd kvinna med hemlängtan*, är nära kopplad med den undergivna kvinnan. Såsom jag berättade ovan talar Muminmamman sällan högt om sina negativa känslor, även om hon i själva verket känner flera sådana under berättelsens gång. De har oftast att göra antingen med hemlängtan eller rädslan för fyron. Såsom jag konstaterat flera gånger har hemmet traditionellt varit moderns rike, så att det bara är Muminmamman som längtar hem i berättelsen kan ha sin orsak i detta: andra familjemedlemmar har sökt betydelse i sitt liv någon annanstans, medan Muminmammans vardag har gått till hushållssysslor i Muminhuset. Därför är livsförändringen som flytten medför kanske allra mest omvälvande för henne. Sårbarheten, vilken enligt Nikolajeva är en typiskt feminint drag (se tabell 2 på sidan 12) kan också medverka till saken.

Muminmammans negativa känslor för ön kommer fram nästan genast när familjen anländer till ön. ”Här är allting för stort” tänker hon när de ser sig omkring. När de äntligen får upp dörren till fyren tvivlar hon på att stiga in och särskilt på att klättra uppför fyrens långa trappor. När hon beaktar trappan beskrivs den på ett rätt mörkt och skrämmande sätt – den är skranglig och det finns skuggor av stora, orörliga fåglar. Det är också kallt och fuktigt. Muminmamman säger fortfarande ingenting, men den här gången märker Mumintrollet hennes tvekan och försöker uppmuntra henne. När skogen börjar röra på sig i slutet av berättelsen blir Muminmamman alldeles ifrån sig, och denna gång får nog alla upptäcka hennes rädsla.

Muminmammans hemlängtan syns i korta funderingar som hon antingen tänker för sig själv eller säger högt i förbifarten. När det regnar på ön och hela familjen är instängd i fyren tänker hon:

Därhemma fanns det så mycket man kunde göra inomhus, men här...

När Muminpappan berättar hur han har försökt göra vägar och en brygga utan att lyckas, konstaterar Muminmamman:

Kanske det inte går att ändra så mycket på en sån här ö, sa mamman. Den är som den är. Där hemma var det lättare på något vis...

När familjen redan har levt ett tag på ön och allt börjar gå riktigt tokigt vill Muminmamman att familjen gör en utfärd ”precis på samma sätt som de hade brukat förr i världen”. I ett ögonblick är Muminmamman lycklig igen, men när utfärden är slut blir hon ännu mer melankolisk, eftersom hemlängtan har blivit så stor.

På ön sysslar Muminmamman ofta med ett trädgårdsland som hon försöker göra likadant som det som hon hade i Mumindalen: hon skulle vilja ha snäckor runt rabatten, och hon gräver upp vilda rosor och planterar dem i rabatten bara för att märka att det inte ser riktigt likadant ut som hemma. Hon har även tagit med sig en ros hemifrån.

Det allra synligaste tecknet på Muminmammans hemlängtan är ändå hennes målningar. De börjar smått och förstrött: först börjar hon rita blommor på fönsterbrädet en dag då hon inte har någonting annat att göra, men så småningom sprider de sig till fyrens väggar. Hon börjar måla likadana blommor som de hade i Mumindalen, och senare också möbler och olika rum av Muminhuset. Höjdpunkten på denna händelsekedja, som nästan liknar en psykos om den skedde i verkligheten, blir när hon kommer in i sin målning:

Nu är vi inringade, tänkte mamman förvirrat. Det är en trollcirkel, jag är rädd. Jag vill hem... Jag vill äntligen hem från den här förskräckliga ön och det elaka havet... Hon slog armarna om sitt äppelträd och blundade. Barken var skrovlig och varm. Ljudet av havet försvann. Mamman hade gått in i sin trädgård.

Detta är bara den första gången, och eftersom hon börjar besöka sin trädgård ofta och inte vill att familjen märker någonting målar hon flera bilder av sig själv i sina målningar. När Lilla My förvånar sig över det och frågar varför de andra inte är med i bilderna, konstaterar Muminmamman att ”ni finns ju på ön”. Det gör ju hon själv också, men i sina tankar är hon tillbaka i Mumindalen igen.

4.2.10 Muminmamman: en tolerant och estetisk kvinna

Det finns några spår av två diskurser som jag nämner bara kort, eftersom spåren är så pass få att man kan inte påstå att de skulle definiera Muminmamman väldigt starkt. De ger ändå fingervisning om att kanske i något annat sammanhang de kunde komma fram tydligare.

Den första handlar om *en tolerant kvinna*. Muminmammans toleranta karaktär kommer fram särskilt i hennes hållning till Mårran. Mårran är den kalla och skrämmande varelsen som de flesta i Mumindalen verkar vara rädda för. När Mårran visar sig för första gången flyr familjen undan, och Muminpappan betonar att man absolut ska vara rädd för henne. Muminmamman konstaterar ändå att hon inte är farlig, och att hon inte har gjort någonting åt någon. Senare, när Mumintrollet frågar vad någon har gjort åt Mårran så att hon har blivit en sådan, svarar Muminmamman:

Det vet ingen, sa mamman och drog upp svansen ur kölvattnet. Snarare var det väl så att ingen gjorde nånting åt henne. Jag menar, ingen brydde sig om.

Senare tillägger hon ännu att man ändå inte ska tala om eller med Mårran, annars ”växer hon och kommer efter en”. Det verkar så att Muminmamman tolererar, men inte förstår henne. Saken blir ännu intressantare när man tar i beaktande att enligt några tolkningar symboliserar Mårran det hotet som fanns mot Toves homosexuella kärlek (Westin 2007:180) – hon är ett märkligt ting som ingen riktigt vet så mycket om, och alla verkar hålla sig undan från henne bara för säkerhets skull. Och dessutom när Mumintrollet sedan senare blir bekant med henne smälter hennes kyla och hon är mindre skrämmande. Muminmammans hållning liknar då en människans som nog har empati men saknar kunskap.

När familjen träffar fiskaren för första gången och Muminpappan och Lilla My förvånar sig hur konstig han var, konstaterar Muminmamman bara ”men det är ju de flesta vi känner”.

Muminmammans estetiska sida har jag diskuterat kort redan i replikanalysen. Den kommer fram i olika sysslor som hon håller på med och som ofta har med estetik att göra. Hon vill omringa rabatten helst med snäckor, men i brist på sådana använder hon vackra stenar istället. Muminmamman gillar annars också blommor – hemifrån har hon tagit med en ros, Muminpappan ger henne en liten bukett när de anländer till ön, och hon målar fyrens väggar fulla med blommor. Vid ett tillfälle gör Muminpappan henne också ett bälte som liknar ett smycke, och det blir Muminmamman väldigt glad över. Och när Mumintrollet hittar en fin hästsko ger han den åt sin mor, delvis för att han verkar ha en närmare relation till henne än till pappan men troligen också därför att det är just Muminmamman som tycker om vackra saker. Såsom jag nämnt tidigare ser Nikolajeva (se tabell 2 på sidan 12) intresset för skönhet som ett typiskt feminint drag.

5 DISKUSSION

Redan på basis av pronomina *hon* och *han* kan man upptäcka att det är fråga om en biologisk kvinna och en biologisk man när det gäller Muminmamman och Muminpappan, men många saker som jag presenterat i analyskapitlet gör att även deras genus, dvs. de kulturellt och socialt uppbyggda uppfattningarna som vi förbinder med maskulint och feminint, visar sig som två olika: Muminmamman är klart en feminin karaktär medan Muminpappan är en maskulin. De tydligaste diskurserna som definierar deras genus är sådana som framstår i familjelivet: en far och en man samt en mor och en hustru.

Det finns ändå också andra diskurser och drag i karaktärernas repliker som ger en ganska traditionell könsbild av Muminmamman och Muminpappan. Detta kan först kännas en aning överraskande med tanke på författaren själv: Jansson var inte den mest traditionella kvinnofiguren som skulle ha representerat sin tids typiska kvinnobild, och ändå har hon skapat två väldigt traditionella figurer. Jag nämnde tidigare att Janssons egna föräldrar har fungerat som förebilder för Muminmamman och Muminpappan, och man kan läsa från olika biografier skrivna av Janssons liv att detta stämmer på många ställen. Hennes mor var den som var emotionellt närmare sina barn medan fadern koncentrerade mer på sig själv, även om han samtidigt försökte agera som familjens överhuvud (se t.ex. Karjalainen 2013).

När man ändå ser närmare på Muminpappans och Muminmammans beteende märker man, att även om de framstår som rätt traditionella könsfigurer så har de båda en strävan efter något annat. Muminpappan är inte nöjd med sitt liv och försöker hitta tröst genom att hålla hårt fast vid de traditionella könsrollerna, men samtidigt vill han ändå inte uppfylla dem. Det är pappans jobb att tända fyren, vilket framkallar honom ångest. Hans plikt är också att fiska, alltså skaffa mat för familjen, vilket han senare säger är trist. Muminpappan kanske tror att meningsfullheten kan hittas genom att uppfylla manlighetens alla krav, även om det är tydligt åtminstone för läsaren att det inte är det som gör Muminpappan lycklig.

Också Muminmamman kämpar med sina roller. Hon undrar varför inte mammorna får ge sig av när de vill, och när hon för en gångs skull talar högt om sina negativa

känslor så förstår inte de andra dem. Rollerna sitter ändå hårt fast, och när hon ändå inte kan uppfylla dem fullständigt på ön försvinner hon i sin målning. När Janssons beskriver hur karaktärerna kämpar med sina otillfredsställande könsroller vill hon möjligtvis visa hur begränsande sådana kan vara.

Typiskt för uppfattningarna om det feminina och det maskulina var att de ofta kan ställas som motsatspar, och detta syns även i den här berättelsen. Muminpappan tänker mycket på sig själv medan Muminmamman tänker på de andra, Muminmamman har en nära relation med sin son medan Muminpappan är mer avlägsen, och Muminpappan sysslar mer med saker utanför hemmet medan Muminmammans rike är i hemmets hjärta. I kapitel 2 nämnde jag att de feminina dragen ofta har setts som mindre värdefulla än de maskulina. Av sådant ser man ändå inte spår i *Pappan och havet*. Det framväxer nog negativa och positiva tankar i läsaren huvud om hur Muminmamman och Muminpappan beter sig – man ser kanske inte Muminpappans barnsliga beteende eller Muminmammans sätt att gömma sina känslor som något positivt, men å andra sidan kan man uppskatta hur de båda tar hand om sin familj på sina egna sätt. De positiva och de negativa egenskaperna delas rätt jämnt mellan de båda karaktärerna. Berättelsen i sig presenterar inte någon i dåligt ljus, utan det är fast vid läsaren hur man vill tolka karaktärernas beteende.

Med tanke på diskursens tre olika dimensioner är det lätt att se hur dessa två karaktärer är uppbyggda på olika sätt. På textnivån ser man till exempel de olika sätten enligt vilka deras tal och tankar beskrivs (t.ex. den större mängden av utropstecken i Muminpappans repliker eller Muminmammans kortare repliker). På nivån av diskursiva praktiker kan man lätt tolka karaktärernas beteende på ett visst sätt därför att de agerar inom särskilda diskurser, även om texten i sig inte skulle säga saker rakt ut. Till exempel när Muminpappan är sur efter att fisknäten har blivit fulla av sjögräs och Muminmamman konstaterar att det egentligen kunde vara riktigt roligt att plocka sjögräs, tolkar läsaren det som en tröst och inte till exempel som sarkasm, eftersom man redan tidigare har fått läsa hur Muminmamman ofta tröstar och stöder sin man. Den tredje nivån av diskursen, som handlar om diskursernas sociala ställning och hur de tolkas i samhället, är intressant eftersom även om *Pappan och havet* är skriven för över femtio år sedan är de genus-förknippade diskurserna fortfarande igenkännbara. De kanske inte stämmer fullständigt i det dagliga moderna

livet, men man känner igen att förr i tiden var uppfattningen om kvinnan och mannen åtminstone lite som Muminmamman och Muminpappan.

Man måste komma ihåg att diskurserna som jag identifierat här och som jag ser som genus-förknippade möjligtvis inte ser ut som sådana för människor från andra kulturer. Man kan anta att för en västerlänning ser diskurserna åtminstone någorlunda bekanta ut, men vad som en människa från Fjärran Östern eller människor i Afrikas klankulturer ser som feminint eller maskulint kan variera stort. Även en annan finländsk läsare kan också hitta några andra diskurser i berättelsen eller tolka texten på ett annat sätt – jag har ändå försökt motivera med exempel varför jag ser att just dessa diskurser finns representerade i texten. Slutligen måste nämnas, att såsom Talbot (2010) konstaterade, är det egentligen omöjligt att avgöra om någon bär sig åt på ett visst sätt därför att han eller hon är en man eller en kvinna. Hur till exempel åldern, uppfostran och karaktärsdragen påverkar beteende är svårt att säga, och man kan inte med full säkerhet precisera hurdan inverkan genus har i allt detta. Det kan ändå ses att det som tidigare undersökningar visat vara typiskt för kvinnor och män eller vad som uppfattas typiskt maskulint och feminint verkar i vissa avseenden stämma när det gäller beskrivningen av Muminmamman och Muminpappan. Att det finns en tendens för kvinnor och män att vara på ett visst sätt, vad det sedan beror på och även om det handlar om medelvärden, kommer fram även i *Pappan och havet*.

6 SAMMANFATTNING

Syftet med denna avhandling har varit att redogöra för hur de fiktiva karaktärerna Muminmammans och Muminpappans genus byggs upp i Tove Jansson roman *Pappan och havet*. Jag har rätt ut detta genom att granska karaktärernas repliker samt olika genus-förknippade diskurser som förknippas med dem och att jämföra mina fynd med tidigare forskning som gjorts kring ämnet.

Min första forskningsfråga handlar om repliker, och replikanalysen har lyft fram vissa skillnader i Muminmammans och Muminpappans sätt att tala och tänka. Muminpappans stil är till exempel mer föreläsande medan Muminmammans är lyssnande. I Muminpappans repliker kan man hitta flera av verbets imperativformer vilket är ett tecken på hans maktsökande karaktär. Några andra egenskaper som man kan förknippa med Muminpappan enligt hans repliker är informering, problemlösning och statussökning. Muminmamman är däremot mer osäker och undergiven, men också stödjande och försöker uppnå gemenskap och samförstånd. Teman som dessa karaktärer ofta talar om är mer handlingsorienterade och traditionellt maskulina för Muminpappans del, till exempel byggande eller fiske, medan Muminmamman talar om hushållsarbeten och vackra saker, som till exempel blommor. Allt detta har tidigare forskning konstaterat vara typiskt för respektive genus. Det fanns ändå också många likheter mellan karaktärer, och flera egenskaper som man har sett antingen feminina eller maskulina kunde inte förknippas med ett visst genus – och i vissa situationer var rollerna till och med motsatta, till exempel när det gällde replikernas längd. Enligt en undersökning tar kvinnor längre talturer än män, men i mitt material var Muminpappans repliker klart längre än Muminmammans.

Den andra forskningsfrågan handlar om genus-förknippade diskurser och går ut på att definiera hurdana diskurser det fanns och på vilket sätt de får läsaren att tänka på genus. Muminpappan kan definieras med 7-8 diskurser, som alla ger en mycket traditionell bild av mannen. De handlar om att agera som familjens överhuvud, att veta allt om allting, att skydda sin familj men också att vara lite barnslig och ibland aggressiv samt maktsökande. Han är också avlägsen som far. Muminmamman för sin del definieras med 6 diskurser som också beskriver kvinnan rätt traditionellt. Hon är

en omtänksam husmor och stödjande fru, men också en aning undergiven och skrämmd kvinna. Hon är också tolerant och estetisk.

Som helhet kan konstateras att enligt min undersökning byggs Muminmammans och Muminpappans genus upp på ett väldigt traditionellt sätt – kvinnan och mannen agerar i roller som länge har varit typiska för dem och beter sig på sätt som verkar uppfattas typiskt maskulina och feminina. Karaktärerna är ändå inte helt nöjda i sina roller och kämpar ibland emot dem. Ett sätt att läsa boken är således att se den som en beskrivning om utifrån bestämda roller och hur de begränsar individens liv.

Som ämne är genus aktuellt, och temat ger mycket anledning till vidare forskning. Det vore intressant att till exempel jämföra *Pappan och havet* med några modernare barnböcker. Hur ser könsbilderna annorlunda ut idag? Man kunde också jämföra boken med andra berättelser från samma tid, för att kunna se om samma uppfattningar om feminint och maskulint repeteras där. Vill man hålla sig till Tove Janssons verk kunde man bredda undersökningen till att omfatta även hennes andra böcker, speciellt de som är skrivna för vuxna. Hurdan syn på genus de bjuder på vore ytterst intressant att se.

Jag tycker att Tove Jansson är en mästare på att visa hur komplext människolivet kan vara, och romanen *Pappan och havet* är ytterligare ett bra exempel på det. Jag hoppas att denna avhandling inspirerar även andra att ta reda på vilka fina insikter som finns i hennes omfattande produktion.

LITTERATUR

Material

Jansson, Tove 1965: *Pappan och havet*. Helsingfors: Schildts Förlags Ab.

Referenser

Baker, Paul 2008: *Sexed texts – Language, Gender and Sexuality*. London: Equinox Publishing Ltd.

Bäckström, Lars 1958: Att vara muminsinnad. I: *Under välfärdens yta*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Bäckström, Lars 1958: Uppfostringslära i muminvärlden. I: *Under välfärdens yta*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Buckholtz, Mary 1996: Black feminist theory and African American women's linguistic practice. I: Bergvall, Victoria, Bing, Janet M. & Freed, Alice F. (red.): *Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice*. London: Longman.

Canary, Daniel & Hause, Kimberley 1993: Is there any reason to research sex differences in communication? I: *Communication Quarterly vol 41 issue 2*. S. 129-144.

Edlund, Ann-Catrine, Erson, Eva & Milles, Karin 2007: *Språk och kön*. Falun: Norstedts Akademiska Förlag.

Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.

Fishman, Pamela 1983: Interaction: the work women do. I: Thorne, Barrie, Kramarae, Cheris & Henley, Nancy (red.): *Language, Gender and Society*. Rowley MA: Newbury House.

Foucault, Michel 1990: *The History of Sexuality*. Harmondsworth: Penguin.

Glyn Jones, W. 1984: *Vägen från Mumindalen – en bok om Tove Janssons författarskap*. Helsingfors: Schildts.

Hyde, Janet 2005: The gender similarities hypothesis. I: *American Psychologist, Vol 60 No. 6*. American Psychological Association. S, 581-591.

Karjalainen, Tuula 2013: *Tove Jansson – tee työtä ja rakasta*. Helsingfors: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Lakoff, Robin 1973: Language and Woman's Place. I: *Language in Society Vol. 2 No. 1*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 45-80.

- Litosseliti, Lia 2006: *Gender & Language – Theory and Practice*. London: Hodder Education.
- Mills, Sara 1997: *Discourse*. London: Routledge.
- Nikolajeva, Maria 2005: *Aesthetic Approaches to Children's Literature*. Lanham MD: Scarecrow Press.
- Nilsson Lindberg, Sanne Sebastian 2010: *Pappan, mamman och fyren – Manligt och kvinnligt i Tove Janssons Pappan och havet och Muminpappans memoarer*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Ochs, Elinor & Taylor, Carolyn 1992: Family narrative as political activity. I: *Discourse & Society Vol. 3 No. 3*. SAGE Publications. S. 301-340.
- Opie, Peter & Opie, Iona 1997: *The Oxford Dictionary of Nursery Rhymes (2nd ed.)*. Oxford: Oxford University Press. S. 100–101.
- Piaget, Jean 1970: *The principles of genetic epistemology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rayson, Paul, Geoffrey N., Leech & Hodges, Mary 1997: Social Differentiation in the Use of English Vocabulary: Some Analyses of the Conversational Component of the British National Corpus. I: *International Journal of Corpus Linguistics 2*. John Benjamins Publishing Company. S. 133-150.
- Schmid, Hans-Jörg 2003: Do women and men really live in different cultures? Evidence from the BNC. I: Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara & Melia, Patrick James: *Lodz Studies in Language 8: Corpus Linguistics by the Lune*. Frankfurt: Peter Lang. S. 185-221.
- Sunderland, Jane 2004: *Gendered Discourses*. London: Palgrave.
- Talbot, Mary 2010: *Language and Gender – 2nd edition*. Cambridge: Polity.
- YLE
http://yle.fi/uutiset/pitaako_vanhempainvapaa_jakaa_isan_ja_aidin_kesken/7926118
hämtad 31.8.2017
- Westin, Boel 1988: *Familjen i dalen*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Westin, Boel 2007: *Ord, bild, liv*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.